

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

רביעאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת מסעי

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ב לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתנו שטוחה לפני המעיינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף קטע מתוך ספר
"שנות חיים" (כת"י) של רבינו שליט"א בענייני אריכות
ימים

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת מסעי

מפתח העניינים

המדות הטובות הן עיקר דת משה / והלכת בדרכיו - להזמנות בדרכיו של בורא עולם / כשאדם חוזר ושונה על הפעולות הטובות הם נעשות לו טבע שני / את המידות הטובות למדנו מאברהם והם הנקראות דרך ה' / מי אל כמוך - מלך עליון סובל עלבון אשר לא יכולהו הרעיון / הקב"ה יכול ברגע כמימריה לייבש ידיו ורגליו של החוטא ואינו עושה כן / נושא עוון - הקב"ה זן את הקטגור שנברא מחטא האדם / לשארית נחלתו - כלל ישראל הם כגוף אחד / לפי איך שאדם מתנהג עם חבריו כך מתנהגים עמו בשמים

מפתח חידושי תורה

- א. בענין והיו הערים להם לכל חיתם..... יט
ב. בענין ערי מקלט קולטות גם בזמן הזה..... כ
ג. בענין והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו..... כא

מפתח מערכות

- האלהים..... כג
הגדה של פסח - בענין אם נשים חייבות באמירת ההגדה..... כג
הגדה של פסח - בענין מצוות סיפור יציאת מצרים ברננה..... לא
הוחזק כפרן..... לד

מפתח חידושי סוגיות

- א. בענין אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש..... לו
ב. בענין הפה שאסר הוא הפה שהתיר..... לח

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

המדות הטובות הן עיקר דת משה

בעזרת ה' יתברך נראה לדבר מעניי היום.

היום כידוע, היה יומא דהלולא של איש האלוקים קדוש רבינו הרמ"ק, הוא רבי משה בן רבי יעקב קורדובירו זצ"ל זיע"א, והוא יהיה מליץ טוב אצל בורא עולם שנגאל כבר גאולת ישועה ורחמים, ויאבדו כל שונאינו וכל מבקשי רעתנו. הוא נפטר בשנת ש"ל, לפני ארבע מאות ארבעים וארבע שנים*. לספר על הרב ועל גדלותו ומעלתו יקח זמן רב, ולכן נראה רק מדבריו הקדושים שיועילו לנו בשני העולמות, אמן.

רבי משה קורדובירו כתב חיבורים רבים לאין מספר, 'אור יקר' שהוא ביאור על הזהר הקדוש בעשרות כרכים, 'פרדס רמונים' 'אילימה' ועוד, וכבר מובא כמדומני בשם רבי מנחם עזריה מפאנו שאמר על רבי משה קורדובירו שהניח אחריו חיבורים מטען שבעים גמלים. זה לא 'אומן, כיון שיש אומרים שהוא נפטר בצעירותו כבן שלשים ושמונה שנה [ויש אומרים ארבעים ושמונה שנה, ככתוב בספר שם הגדולים מערכת מ' אות קפ], ואינו יכולים בשכלנו הפעוט להבין ולתפוס כיצד חיבר חיבורים רבים ועצומים כל כך. אבל בוודאי הוא כמו שאמר הירושלמי במסכת ברכות (פ"ה, א), 'על ידי שהיו חסידים היתה ברכה ניתנת בתורתן'. בתלמוד בבלי (ברכות לב:) הנוסח הוא 'תורתן משתמרת', אולם בירושלמי הוא הנוסח שהזכרנו 'תורתן מתברכת'. ואמנם אנחנו לא יכולים להבין איך יתכן שאדם נפטר צעיר כל כך והספיק לכתוב כל כך הרבה חיבורים, ולא סתם חיבורים אלא חיבורים עמוקים בעומק החכמה, אבל הסיבה היא מפני שיש ברכה בתורתן של חסידים.

בין כל חיבוריו, יש את חיבורו המפורסם 'תומר דבורה', שענינו ספר מוסר. נראה מעט מדבריו דברים שהם קילורין לנו לעינים, אבל נקדים לזה את דברי רבינו הרמב"ם.

הרמב"ם בספר המדע שלו כותב את 'הלכות דעות'. מהם 'הלכות דעות'?! - 'דעות' בפי הרמב"ם, הם מה שנקרא 'מדות טובות'. ולמדנו כי מדות טובות אינם רק בגדר של הנהגה טובה שיוכל אדם לבוא ולומר 'מאי נפקא מינה אם אני כן כעסן או לא כעסן', אלא הם הלכות ממש, וכל המידות הטובות מושרשים במצוות עשה, כמו שנראה בהמשך.

לזה בא הרמב"ם ומאריך בהלכות דעות פרק ראשון, במידות הטובות שאדם צריך ללכת בהם. ובהקדמתו לספר המדע כותב הרמב"ם, דע שבספר המדע יש את הלכות יסודי התורה, הלכות דעות הלכות תלמוד תורה, הלכות עבודה זרה והלכות תשובה, והם עיקר דת משה וצריך האדם לידע אותם תחילת הכל, כלשוננו. ומבואר מדברי הרמב"ם שגם הלכות דעות הם מיסודי הדת ואדם צריך לדעת אותם תחילה.

א. [א"ה: השיעור משנת תשע"ד. וכיום הוא ארבע מאות חמישים ושנים שנה מפטירתו].

וכך לשונו של הרמב"ם: הלכות דעות יש בכללם אחת עשרה מצוות, מתוך התרי"ג מצוות של התורה, תחת השם הזה של 'דעות', מדות טובות, יש לנו אחת עשרה מצוות. חמש מצוות עשה, ושש מצוות לא תעשה. והרמב"ם מפרט, הראשונה להדמות בדרכיו של בורא עולם, השניה להדבק ביודעיו, אלו תלמידי חכמים, וכך ממשיך הרמב"ם ומונה את המצוות.

והלכת בדרכיו - להדמות בדרכיו של בורא עולם

המצוה הראשונה, כמו שראינו, היא להדמות לדרכיו של בורא עולם. והכוונה, כי לפני אדם יש מידות מידות, וכל אחד חלוק מחבירו. כגון, יש אדם שהוא בעל חימה שכוועס תמיד, לא על אף אחד מעמו ישראל, יש אחד כזה שהוא כעסן נורא, ואם עוברות חמש דקות שהוא לא כועס, זה עצמו מכעיס אותו 'איך זה שכבר חמש דקות לא כעסתי?!' הרי זו כמו ברכה לבטלה... **ויש אדם**, אומר הרמב"ם, שנקי מזה ודעתו מיושבת עליו, ואינו כועס כלל. הוא בר דעת ומבין שאין טעם לכעוס וגם לא יצא מהכעס שום דבר טוב ולא תראה אותו אף פעם כועס. ואם בכל זאת כועס, יכעס כעס מעט בכמה שנים, פעם ביובל תוכל למצוא אותו שהוא כועס מעט.

למה הראשון בעל חימה וכעסו תדיר, והשני בקושי כועס בכמה שנים?! הוא כמו שאמר הרמב"ם, שבמידות יש טבעים טבעים וחלוקים בני אדם זה מזה. יש אחד שבטבעו הוא כעסן גדול, ויש אחר שבכלל לא כועס. יש אדם שהוא גבה לב ביותר, גאוותן ושחצן ויהיר שאין כדוגמתו, ויש שהוא שפל רוח ביותר, ענוותן ושפל ברך. וכך מאריך הרמב"ם בטבעי בני אדם, ומונה את סוגי המידות והטבעים שיש בהם.

ומה עלינו לעשות?! אומר הרמב"ם, הדרך הישרה היא המידה הבינונית שבכל מדה ומדה, על האדם לראות שלא ילך בדרך הקיצונית מזה או הקיצונית מזה, אלא עליו ללכת בדרך הבינונית בכל מדה ומדה [מלבד כמה מידות, כמו מדת הגאווה ועוד מידות שהוא מפרט בפרק שני ה"ג]. וכאן כותב הרמב"ם חידוש נורא שהרבה מאתנו לא יודעים, ומצויים אנחנו ללכת בדרכים הללו הבינוניים שהזכרנו מקודם, והם הדרכים הטובים והישרים, שנאמר 'והלכת בדרכיו'. בפסוק הזה התורה נתנה לנו מצות עשה, שאנחנו צריכים ללכת בדרכי ה' יתברך. ובמקום אחר (סוטה יד.) דרשו את זה רבותינו מהפסוק 'ולדבקה בו' שעלינו להדבק במדותיו של הבורא יתברך.

וכך, אומר הרמב"ם, למדו אותנו רבותינו (שבת קלג: ועוד) בפירוש מצוה זו, מה ביאור והלכת בדרכיו?! מה הוא נקרא חנון אתה אתה חנון, מה הוא נקרא רחום, אף אתה היה רחום, ומה הוא נקרא קדוש, אף אתה היה קדוש. כלומר, בכל התיאורים האלו שאנחנו מייחסים לחי העולמים, שהוא חנון, רחום וקדוש וגבור, בכל התארים האלו אנחנו צריכים

ללכת גם אנחנו, ובוה אדם מקיים את המצוה הזו שכתב הרמב"ם בהתחלה, 'להדמות לדרכיו יתברך'.

וכמו שאמרנו, אין זו הנהגה טובה שראוי וכדאי ונכון לאדם ללכת בה, אלא יש בזה חיוב, והיא מצות עשה דאורייתא של 'והלכת בדרכיו' 'ולדבקה בו', מה הוא חנון אף אתה היה חנון.

יש אחד שאומר, 'כן, גם אני רחמן, חונן ומרחם', ובאמת יכול להיות שזה נכון, אבל צריכים אנחנו להתבונן ולראות על מי הוא מרחם. על מי הוא מרחם?! - על הידידים שלו, על האוהבים שלו ועל המשפחה שלו. בוא ונשאל אותו - שלא נבא לידי נסיון - האם אתה מרחם וחונן גם את **האויבים** שלך?! אם תשאל אותו שאלה כזו הוא ישאל אותך בחזרה, 'לרחם על האויבים שלי?! מה אתה סח! מה פתאום שארחם עליהם?! פשוט שאני לא מרחם אלא על המשפחה שלי ועל הידידים שלי'. ואם כן, עוד הרבה יש לו ללמוד ולהתייגע עד שיגיע לגדר הזה של 'מה הוא חנון אף אתה היה חנון', 'מה הוא רחום אף אתה היה רחום', וכמו שנראה בהרחבה בהמשך.

על דרך זה קראו הנביאים לבורא יתברך בכל אותם הכינויים, כמו משה רבינו שבא ואומר כינויים לחי העולמים 'ארך אפים' ו'רב חסד', או הכינוי לבורא עולם 'צדיק וישר' שבספר תהלים (קט, קלז), או 'גבור וחזק'² וכיוצא בהם, להודיע שהם הדרכים הטובים והישרים שבהם צוה אותנו בורא עולם להתנהג, וחייב האדם להתנהג עצמו בהם להדמות אליו כפי כוחו, וכל כמה שאדם נדמה לבורא עולם יותר ויותר, כך הוא מקיים את גדרי המצוה של 'והלכת בדרכיו' יותר ויותר.

זו היא המצוה של 'והלכת בדרכיו', שעלינו להתנהג באותם ההנהגות שהקב"ה מתנהג בהם עם בריותיו, 'חנון', 'רחום', 'ארך אפים', וכן הלאה.

כשאדם חוזר ושונה על הפעולות הטובות הם נעשות לו טבע שני

וכיצד ירגיל אדם במידות הללו עד שיקבעו בו?! איך מגיעים לידי זה?! איך אדם יכול להגיע לכך שיהיו לו את אותם ההנהגות כפי שיש לבורא עולם, והם יהיו קבועות בו וחקוקות

ב. ובספר חק לישראל במנין המצוות מובא שגם זה בכלל המצוה, 'מה הוא גבור, וכמו שאנחנו אומרים 'האל הגדול הגבור והנורא', אף אתה היה גבור'. ומה הכוונה להיות גבור?! יש אחד שכששומע את זה הוא צוחק, 'בטח, אני הגבור הראשי... הרי את כל השכנים שלי אני מנצח...' אבל לא על זה כווננו.

'איזהו גבור?! הכובש את יצרו' (אבות פ"ד, א). כשאדם כובש את יצרו הרי הוא מקיים בזה מצות עשה של 'והלכת בדרכיו', מה הוא גבור, אף אתה תהיה גבור. כשיש לאל ידו של אדם להשיב והוא מושך את ידו בשביל כבוד ה' יתברך, או אז הוא מתנהג בגבורה אמיתית, והולך בדרכי ה' ונדבק בהם.

ברמ"ח איבריו ושס"ה גידיו?! אומר רבינו הרמב"ם הדרכה לזה [וכאן הוא מקצר בדברים, וב'שמונה פרקים', בהקדמה לפירוש המשניות על מסכת אבות האריך יותר], **יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה, ויחזור בהם תמיד**. בעל החינוך (מצוה ט"ז) לימד אותנו ש'אחר הפעולות נמשכים הלבבות', וכשאדם מייטיב לחבר שלו ועוזר לו, ואחר כך בפעם אחרת שוב פעם עוזר לו, ואחר כך שוב חונן ושוב מרחם וכך מתנהג הרבה פעמים, ממילא זה ישפיע בו ומיום ליום הוא יקנה בעצמו את הטבעים והנהגות האלו, ומיום ליום הוא יהיה דומה יותר ויותר לבורא עולם בהנהגותיו ויקיים בזה את מצות העשה הזו של 'והלכת בדרכיו'.

אין דרך אחרת, אלא הדרך הזו שלימד אותנו כאן הרמב"ם. 'יחזור וישנה וישלש ויחזור בהם תמיד', עד שיהיו הדברים האלו קלים עליו, זה כבר לא יהיה בשבילו נסיון והתלבטות אם כדאי לעשות או לא כדאי לעשות, כי יהיה בטבעו להיות רחמן ומסייע לכולם.

בגאון הגדול רבי חיים מצאנו זצ"ל היו שלשת עמודי העולם בחדא מחתא. הוא היה גם עמוד התורה, גם עמוד התפילה, וגם עמוד החסד. ושמעתי שהוא אמר על עצמו שהוא הרגיל בעצמו וקנה את המידה הזו לתת צדקה, עד כדי כך שהוא יתן צדקה אפילו למאה עניים, שמא אחד מהם הוא אכן עני אמיתי. יש כאלו שלהיפך, הם מושכים עצמם לתת צדקה למאה עניים שמא אחד מהם אינו עני... הם עושים חשבון 'מי אמר שהוא באמת עני?! אולי הוא מרמה, אולי הוא מתחזה, אולי הוא בכלל עשיר כקרח', וכך יש להם תירוצים למה הם לא נותנים צדקה. אבל רבי חיים מצאנו היה נוהג להיפך, והיה נותן צדקה למאה עניים שמא אחד מהם עני אמיתי.

שמעתי מעשה, שפעם באו בלילה לפלוני ובקשו ממנו צדקה. אמר אותו אחד 'מה?! לתת צדקה בלילה?! וכי אתם לא יודעים שיש מי שאומר שיש הלכה שלא נותנים צדקה בלילה?!'... ספרו את זה לרב, והוא אמר, 'כן כן, אמנם הוא לא נותן צדקה בלילה, אבל אני אגלה לכם שגם ביום הוא לא נותן צדקה... והלילה בשבילו זה רק תירוץ'. ובאמת צריך לתת תמיד צדקה, וגם אם מישור חושש לענין הזה שלא לתת צדקה בלילה ובענין הזה הוא מדקדק ביותר, שיתן בתורת פקדון עד לאשמורת הבוקר, ובבוקר יהיה זה לעני מתנה גמורה.

איך אדם מגיע לאהבת הצדקה כזו, שהוא תמיד מחפש רוצה לתת צדקה בלי תירוצים ובלי התחכמויות?! אלא שזהו המבחן. אלו הם דברי הרמב"ם, שעל האדם לעשות את הדברים האלו ולחזור ולשנות ולשלש אותם, ואז הדברים האלו יקבעו בלבו ויחקקו בקרבו. ואם אתה רואה אדם שאוהב צדקה ומחפש להיטיב עם זולתו, אות הוא שקיים את דברי הרמב"ם האלו ונעשו 'המעשים האלו קלים עליו'.

וכך אתה רואה אצל רבותינו ואבותינו מדורות עולם. **תנו רבנן**, אומרת הגמרא (שבת ל:), לעולם יהא אדם ענוותן כהלל הזקן. ושם הגמרא מאריכה ומספרת באותו אחד שרצה

לנסות את הלל ובא אליו בערב שבת בין השמשות - שהרי אז מזיקים נבראו (אבות פ"ה, ו) ... וקרא 'מי כאן הלל' 'מי כאן הלל', ושאל אותו שאלות מרגיזות וקנטרניות. למשל, 'מדוע ראשם של בבליים סגלגל'. פתאום מעניין אותו גולגולות, ודחוף לו לדעת לפני שתכנס השבת למה הראש של הבבליים בצורה של אליפסה.

וכל מי שקורא את דברי הגמרא הזו, צריך להבין את עומק הקנטור וההרגזה שבשאלה הזו. וכך אני רגיל לפרש בס"ד הרי הלל הזקן בא ועלה **מבבל**, כמו שאומרת הגמרא בסוכה (כ.), וכשזה האיש בא ושואל את הלל 'למה ראשם של בבליים סגלגל' הוא מקנטר את הלל הזקן, וכאילו הוא מורה עליו באצבע ושואל אותו 'למה הראש שלך לא מתוקן כדרך העולם'. כל אחד אחר היה מסלק אותו ואומר לו 'תסתלק מכאן חצוף', ובפרט שהוא מדבר בחוצפה כנגד **נשיא ישראל**, אבל מה אומר לו הלל? 'אוהו, שאלה גדולה שאלת בני, שאלה של הגאון רבי עקיבא איגר... אתה יודע מה התשובה?! - לפי שאין להם מיילדות חכמות'. בבבל המיילדת המסייעת ליולדת לא חכמה ומושכת את הוולד מהראש יותר מידי, ולכן הראש שלו יוצא קצת סגלגל.

וכך אותו אחד שואל שאלות נוספות וטרדניות, והלל הזקן עונה לו בסבלנות שוב ושוב. בסוף פקעה הסבלנות של אותו אחד והוא אומר להלל 'לא ירבו כמותך בישראל', אבל הלל עונה לו "כדי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז והלל לא יקפיד", אני כבר קניתי בעצמי את מדת הענווה ומדת הסבלנות, וכל כמה שתשאל אותי ותקנטר אותי לא אזור ממדתי ולא אצא מגדר ענוותנותי. וכיצד קנה זאת הלל?! לא בפעם אחת, אך כאשר שוב ושוב חזר שינה ושילש במידות הטובות, סוף שהפכו אצלו לטבע שני, כדברי הרמב"ם, 'ואין זה טורח עליו', כי יקבעו המידות בנפשו, כמו שמסיים הרמב"ם.

את המידות הטובות למדנו מאברהם והם הנקראות דרך ה'

זו המצוה הגדולה הזו של 'והלכת בדרכיו'. אנחנו חייבים ללכת בדרך הזו והיא הנקראת דרך ה', והיא שלימד אברהם אבינו את בניו. כל המידות הטובות האלו שאנחנו צריכים ללכת בהם, מהיכן מושרשים ומהיכן מיוסדים?! מאברהם אבינו. שנאמר (בראשית יח, ט), כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'. ומהי דרך ה'?! מפרש הרמב"ם, אלו הם ההנהגות הטובות שאנחנו לומדים מהנהגות ה' יתברך, הנהגות 'חנון', 'רחום', 'רב חסד', 'ארך אפים', וכיוצא בהן. ופירש רש"י, מהו 'ידעתי'?! לשון חיבה ואהבה, לפי שאומר הקב"ה אני אוהב את אברהם שמצוה את בניו ללכת בדרך הזו, ואשרי ילוד אשה שזכה לתואר הזה שהקב"ה אוהב אותו, ואדם שזוכה לדבר הזה להיות אהובו של מלך, מה צריך יותר?!

ומי שהולך בדרך הזו, תהיה לו רווחה וברכה בשני העולמות. וכמו שכותב הרמב"ם, וההולך בדרך הזו מביא טובה וברכה לעצמו. אחד אומר, 'תמיד אני אוותר לאחרים?! תמיד אני אהיה רב חסד?!' 'למה תמיד אצא נפסד?!' אומר הרמב"ם, דע נאמנה שמי שהולך בדרך הזו לא מפסיד מאומה, ואדרבה, הוא מביא בזה טובה וברכה לעצמו, שנאמר בהמשך הפסוק לאברהם, למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו, את הברכות כולן.

מי אל כמוך - מלך עליון סובל עלבון אשר לא יכילחו הרעיון

אלו הם דברי הרמב"ם בביאור המצוה של 'והלכת בדרכיו'. ועתה נראה קצת מספרו הנפלא של רבי משה קורדובירו זצ"ל, תומר דבורה, בו הוא מודריך אותנו בדרכי המצוה הזו, ומלמד אותנו במה עלינו להדמות לדרכיו של הקב"ה וכיצד עלינו לקיים את זה.

וזה לשון קדשו בפרק ראשון: האדם צריך שידמה לקונו, וכמו שאמר הרמב"ם, ואם יהיה דומה בגוף ולא בפעולות, אם הפעולות והמעשים של האדם אינם דומות להנהגות ה' יתברך, הרי הוא מכזיב הצורה. על אדם לראות שהנהגותיו ופעולותיו יהיו דומות לחי העולמים, וכמו שהבורא מטיב בפעולותיו לבית ישראל, כך גם האדם לנהוג עם הבריות. ומה הם מידותיו של הבורא יתברך?! הם שלש עשרה מדות של רחמים הרמוזות בסוד הפסוקים 'מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי הפץ חסד הוא, ישוב ירחמנו יכבוש עוונותינו, ותשליך במצולות ים כל חטאתם. תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם'. את הפסוק הזה קראנו בתפילה בבוקר ואת הפסוק הזה אנחנו אומרים בתשליך, ובו רמוזות י"ג מדות הרחמים שהם הנהגותיו של הקב"ה.

וכאן הרמ"ק זצ"ל מאריך ומבאר בטוב טעם ודעת כל מדה ומדה היכן היא רמוזה בפסוק הזה, מה טיבה ומה ענינה, ואיך אנחנו יכולים וצריכים להיות דומים בזה להנהגת הבורא יתברך.

ועכשיו נפרש את אותם הפעולות, שלש עשרה המדות הללו, שראוי שתהיה בנו, שאנחנו צריכים להתאמץ לקנות אותם בנו, ובזה אנחנו זוכים להיות דומים לבורא. המדה הראשונה היא 'מי אל כמוך', ולכאורה צריך להבין מה יש כאן במדה הזו שאנחנו יכולים להדמות לבורא?! בשלמא 'חנון' או 'רחום' אפשר להבין, אבל מה יש במדה הזו של 'מי אל כמוך' שאנחנו יכולים להדמות במעשינו ופעולותינו גם כן לבורא?!

אומר הרמ"ק דברים נוראים. המדה הזו של 'מי אל כמוך' מורה ומלמד אותנו על היות הקב"ה מלך נעלב, סובל עלבון מה שלא יכילחו הרעיון. כלומר, כשאנחנו אומרים 'מי אל כמוך' מה הכוונה?! שאין כמו הקב"ה, שהוא מלך עליון הסובל עלבון, ולא סתם עלבון, אלא העלבה

ופגיעה נוראה, כזו שאין דעתו של האדם יכולה בכלל להכיל ולקלוט. הרי ידוע ומפורסם לכולנו, שאין דבר נסתר מהשגחתו של חי העולמים, והוא צופה חוקר ויודע כל פעולה וכל תנועה, כל הרהור וכל מחשבה של כל אחד ואחד מאתנו, ואין רגע שלא יהיה האדם ניוון ומתקיים מכח עליון השופע עליו. כלומר, כל רגע שהאדם חי, פירושו של דבר שחי העולמים ית"ש משפיע עליו באותו הרגע שפע של חיים ומחיה אותו. כי אין האדם חי רק מכח מה שהקב"ה ברא אותו לפני כך וכך שנים, וגזירת השי"ת אז היתה שיחיה שמונים שנה והוא חי מאז בלי שום חשבון נוסף, לא לא, אלא בכל שניה ושניה הקב"ה משפיע לאדם ולכל הנבראים שפע של חיים ומחיה אותם כל הזמן בהשגחה פרטית ומדוקדקת.

ואם כן, תמצא שמעולם לא חטא אדם נגדו יתברך בלא שיהיה באותו הרגע ממש משפיע שפע קיומו בתנועת איבריו. כלומר, אדם שהלך ועשה מה שעשה ונכשל באיזה חטא, כגון שאכל אכילת איסור, דיבר דיבור אסור וכיוצא, מי נתן בו את היכולת לעשות את אותו המעשה הרע שעשה? מי מחיה אותו ונתן לו חיות באותו רגע כדי שיוכל לעשות מה שעשה? - **בורא עולם.** הקב"ה מחיה את האדם בכל רגע ובכל שניה, ובמקום שהאדם יודה לה' יתברך וישבח ויקלם על שקיבל ממנו מתנת חיים וישתמש בחיים לקיום תורה ומצוות, הוא לוקח את הכח הזה של החיים שנתן לו הקב"ה, ובאותם הרגעים ממש שהקב"ה משפיע לו מתנה יקרה, שפע של חיים, הוא מנצל את המתנה הזו והולך לעבור אתה על רצון הבורא, חוטא כנגדו ומכעיס אותו. **ואם היות שהאדם חוטא בכח ההוא שהקב"ה נתן לו, לא מנעו ממנו כלל, הקב"ה לא עצר מהאדם את שפע החיים ולא סילק ממנו את נשמתו כדי שלא יחטא נגדו, אלא סובל הקב"ה עלבון כזה, וזהו עלבון נורא.** הרי זו חוצפה ועזות בלי גבול, שהקב"ה משפיע באדם כח וחיים, והוא משתמש בכח הזה עצמו כדי להכעיס את הבורא, אבל הקב"ה סובל את העלבון הזה.

על זה אנחנו אומרים 'מי אל כמוך'. נתאר לעצמנו את עצמנו. אם היינו עוזרים לפלוני ומסייעים בידו, והוא היה לוקח את הדבר הזה עצמו שבו אנחנו מסייעים לו ומכח אותו בו, מה היינו אומרים לו? 'תתבייש!' הרי אני נתתי לך את הכח הזה ואתה משתמש בו כנגדי? תחזיר לי את מה שנתתי לך ותסתלק מכאן'. אבל הקב"ה לא נוהג כן, ועל זה אומר הנביא מיכה 'מי אל כמוך', שהקב"ה סובל עלבון כזה אשר לא יכילהו הרעיון.

הקב"ה יכול ברגע כמימריה לייבש ידיו ורגליו של החוטא ואינו עושה כן

ואל תאמר שאינו יכול הקב"ה למנוע הטוב ממנו, כי לא נעלם מהקב"ה היכולת לקחת מהאדם את השפע שהוא משפיע עליו, והרי בכוחו ברגע כמימריה ובשבירר שניה לייבש ידיו ורגליו של אדם, כמו שעשה לירבעם בן נבט, וכמו שמסופר בספר מלכים (פרק י"ג) שכשבא עידו הנביא ואמר לו תוכחה נוראה, 'אדוני המלך, דע שעל המזבח הזה שעשית לעגל יקריבו

וישרפו את העצמות שלך ושל הכהנים שלך, ירבעם כעס ושלח את ידו כדי לתפוס את הנביא ברצותו להכות אותו ולהמית אותו, ובו ברגע יבשה ידיו. ואם כן, אומר הרמ"ק, אתה רואה שברגע כמימריה יכול הקב"ה לייבש את ידו של האדם, ועם כל זה שהכח ביד הקב"ה למנוע את כח החיים הנשפע לאדם ולכאורה היה לו להקב"ה לומר לו לאדם 'סליחה, סליחה, כיון שאתה חוטא כנגדי, תחטא בשלך, ולא בשלי'. ומה יש לו לאדם משל עצמו?! כלום. בלי השפע של הקב"ה האדם הוא עפר ואפר, והיה לו לבורא למנוע מהאדם את השפע שהוא נותן לו כדי שלא יחטא באמצעותו כנגדו, ולמרות זאת לא מפני זה מנע הקב"ה טובו מן האדם אלא משפיע הכח ומיטיב לאדם טובו וזה עלבון וסבלנות מה שלא יסופר. מי שיעמיק בדבר הזה ויחשוב ויתבונן בו, יתקומם ויתרגז, איך יכול להיות דבר כזה שהקב"ה נותן לאדם טובות וחסדים, כח וחיות, והאדם מנצל את הטובות האלו כדי להכעיס את הבורא?! היה מן הראוי שהקב"ה יקח את כל הטובה הזו מן האדם, אבל לא. 'וזה עלבון וסבלנות מה שלא יסופר'. ולכן במדרש פרקי היכלות, ששם כתובים כל השבחים של הקב"ה שהמלאכים מקלסים ומשבחים בהם את בורא עולם, אחד מן השבחים הוא 'מלך עלוב', מלשון עלבון. היינו שאמר הנביא 'מי אל כמוך', אתה האל בעל חסד המטיב, בלי גבול ובלי שיעור, בלי קץ ובלי תכלית.

מה פירוש 'אל'? בעל כח וכל יכול, כמו שכתוב (יחזקאל יז, ג) 'ואת אילי הארץ לקח'. ולזה אנחנו אומרים, אמנם אתה 'אל' בעל כח לנקום ולאסוף את שלך, בכח והעוז והתעצומות של בורא עולם לשלול מאדם כהרף עין את החיות שבו ומיד יהפוך להיות עפר ואפר, אבל עם כל זה 'מי כמוך', אתה סובל ונעלב עד שישוב האדם בתשובה.

כאן למדנו כאפס קצהו, מהי הנהגת הבורא יתברך עם האדם. כל אחד יעשה חשבון לפני שהוא הולך לישון, כמה מעשים טובים הוא עשה ביום הזה, וכמה מעשים לא טובים ח"ו הוא עשה ביום הזה. והנה, למרות שעשה כמה וכמה מעשים אשר לא יעשו, הוא חי, ולמחרת הוא קם חזק כמו אריה, מכיון שהחזיר לו הקב"ה את נשמתו. זו מדתו של הקב"ה, מלך עליון, סובל עלבון אשר לא יכילחו הרעיון.

ג. ובספר הזהר הקדוש ח"ב (דס"ד ע"א), וח"ג (דרפ"ח ע"א) אמרו רבותינו דבר פלא. צא וראה, מהי הנהגתו של בורא עולם. בזמן שעשה ירבעם עגל והקריב קרבנות לעבודה זרה, לא ייבש לו הקב"ה את היד. מתי התייבשה ידו?! בשעה ששלח יד בנביא.

מדוע?! כי על כבודו שלו מחל הקב"ה, אבל על כבוד עבדי המקום ברוך הוא וכבוד תלמידי החכמים לא מחל.

זו מדת הבורא. ועתה, מה אתנו?! הרי כבר אמרנו שעל האדם להיות הולך בדרכיו של הבורא יתברך, זו מדה שצריך האדם להתנהג בה, שיהיה סבלן ונעלב אפילו במדרגה כזו, שלמרות שהוא יתן, ישפיע ויסייע לאחר, והמקבל לא רק שלא מחזיק לו טובה אלא אף מחזיר רעה ומשתמש במה שקיבל כדי לפגוע ולהזיק לנותן, עם כל זה לא ימנע ולא יאסוף טובתו מן המקבל. כל אחד היה אומר, 'מה פתאום שאני אתן לו והוא ישתמש בזה נגדי?! לא צריך, אקח את זה ממנו וזהו', אבל לא. הקב"ה מתנהג עם כל אחד ואחד מאתנו באופן הזה שהוא משפיע את טובו גם כשאנחנו עוברים על רצונו חלילה, וגם עלינו מוטל להתנהג באופן הזה.

נושא עוון - הקב"ה זן את הקטגור שנכרא מחטא האדם

זו המדה הראשונה של 'מי אל כמוך'. מה היא המדה ה שניה?! - 'נושא עוון'. לפני שנבין מהי מהות המדה וההנהגה הזו, קודם כל נבין מה פירוש המילה 'נושא'. מהו 'נושא'?! - מרים. כלומר, הקב"ה מרים את העוון.

מה הכוונה, ומה שייך להרים את העוון?! מפרש רבינו הרמ"ק זצ"ל, והרי מדה זו של 'נושא עוון' גדולה ממידה הקודמת של 'מי אל כמוך'. לא יאומן כי יסופר. עד שהבנו, בערך, מהי המדה הזו של 'מי אל כמוך', אומרים לנו עכשיו ש'נושא עוון' זו מדה גדולה עוד יותר. ומפרש הרמ"ק, שנינו במסכת אבות (פ"ד, יא), העובר עבירה אחת קונה לו קטגור אחד. כלומר, כשאדם עושה את רצון הבורא, מקיים איזו מצוה או מתנהג במדה טובה, בפעולה הזו הוא בונה ובורא לעצמו מלאך ופרקליט טוב, והמלאך הזה עומד לפני בורא עולם ומליץ יושר עבור האדם ואומר, 'רבונו של עולם, פלוני זה ברא אותי בכח פעולותיו ומעשיו הטובים, ואני מבקש שתהיה לו ברכה, שלום, חיים טובים ושובע', ושאר הברכות כולם. כך זה בפעולה טובה, וכך זה גם להיפך, רח"ל. 'העובר עבירה אחת קונה לו קטגור אחד', ואותו המלאך המשחית שנכרא ממעשה האדם עומד לפני בורא עולם ומקטרג ואומר 'פלוני עשאי', והרי אין בריה מתקיימת בעולם אלא בשפעו של הקב"ה, וכמו שאמרנו מקודם שכל אחד ואחד מהנבראים חי ומתקיים באמצעות שפע שמשפיע הקב"ה בכל רגע ורגע, וכמו שכתוב (תהלים קלז) 'לעושה אורים גדולים', 'לעושה' לשון הווה כי בכל שניה ושניה הקב"ה משפיע שפע לאורים, לשמש, לירח, לכוכבים, למלאכים ולכל הנבראים, כדי שישמשו ויעשו את תפקידם.

ואם כך, אומר הרמ"ק, גם הקטגור הזה שעומד לפני הבורא יתברך, צריך להיות ניזון מהיכן שהוא. ובמה יתקיים?! מי יפעל להחיות את הקטגור הזה?! הדין נותן, יאמר הקב"ה 'אני אינני זן ומפרנס משחיתים, ילך אצל מי שעשאו ויתפרנס ממנו'. הסברא הישרה אומרת, שהיה על הקב"ה לומר למלאך החבלה הזה, מה אתה רוצה ממני?! לך לאבא שלך. מי שברא אותך ויצר אותך, הוא הוא שצריך לזון ולפרנס אותך, והיה אותו קטגור יורד מיד ונוטל נשמתו

של אדם, כיון שהוא הרי צריך לאכול משהו, או כורתו, גם אם לא היה נוטל את נשמתו, היה פורע ממנו עונש כרת, או מענישו לפי עניו, עד שיתבטל המשחית ההוא. כך לכאורה היתה מדת היושר והצדק, אבל אין הקב"ה עושה כן, אלא הוא נושא וסובל את העוון.

האדם ברא את הקטגור והמשחית הזה, ומי מפרנס אותו?! חי העולמים ית"ש. זהו 'נושא עוון', שהקב"ה מרים את העוון הזה, וכמו שהוא זן את העולם כולו כך זן ומפרנס את הקטגור הזה. ועד מתי הקב"ה זן אותו?! כאן מגלה הרמ"ק סוד: עד שיהיה אחד משלשה דברים. או החוטא ישוב בתשובה אמיתית ויכלהו, יבטל ויעקור את המקטרג הזה בתשובה ובסיגופים שליו, או ייבואו על האדם יסורים, וכשבאים לאדם יסורים, היסורים האלו מבטלים את הקטרוג. ולכן אומרים על היסורים שהם 'כפרת עוונות', כי באמצעותם העוונות מתכפרים, או האופן השלישי של כפרת העוונות - ילך לגיהנם ושם יפרע את חובו, לפעמים הקב"ה זן את המקטרג הזה עד שימות החוטא ויכפר על חטאו בגיהנם.

וזה שאמר קין אחרי שעשה מה שעשה והרג ורצח את אחיו הבל, ובא אליו הקב"ה ואמר לו 'אי הבל אחיך, קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה' (בראשית ד, י), ואז אמר לו קין 'גדול עונוי מנשוא?!' ופירשו רבותינו במדרש תנחומא, שכך אמר לו קין להקב"ה, 'רבונו

ד. ומהו הסיגוף היותר גדול?! - ללמוד בשעה שאין חשק ללמוד. כשקל ללמוד, הלימוד ערב ונעים, הפלא ופלא. אבל לפעמים אין לאדם חשק ללמוד, וכשהוא פותח את הגמרא הוא אומר 'רבון העולמים, אני לא יכול ללמוד'. הוא מרגיש אז טעם מיתה או טעם מיטה... ואם הוא מסגף את עצמו ומתגבר ומתאמץ לעסוק בתורה למרות שאין לו חשק, זהו סיגוף נורא, וזה יכול לבטל את כל המשחיתים והמקטרגים.

ה. ולכן אל לו לאדם לבעט ביסורים ולהתרעם 'למה באים עלי יסורים', 'על מה ולמה אני סובל כל כך', כי היסורים האלו טובה גדולה יש בהם, שהם מכלים ומבטלים את העוונות והמקטרגים.

רבינו החפץ חיים זצ"ל כותב בספר חובת השמירה (פרק ט'), שיש בחלקי הדיבור מדרגות מדרגות, זה חמור מזה. ומי החמור מכולם?! אנחנו היינו אומרים שאולי שקר הוא החמור מכולם, או לשון הרע וכיוצא, אבל החפץ חיים כותב שהחמור מכולם הוא 'המתרעם על מדותיו יתברך'. הקב"ה הוא שופט צדק ואם בא לאדם מה שבא, אל לו להתמרמר 'למה זה מגיע לי' אלא עליו להודות ולומר 'חטאתי עוויתי ופשעתי, צדיק ה' כי פיהו מריתי', וזה עצמו, קבלת היסורים באהבה, מכפר ומבטל את המקטרג.

ו. ואמרו במדרש (בראשית רבה פכ"ב, ח) שהבל היה גבור יותר מקין ובשעה שבא קין להמית את הבל התגבר הבל על קין ועמד להרוג אותו, והתחיל קין לבכות ואמר להבל, 'הלא אני אח שלך! אתה לא חס על כבוד אביך?! לא אכפת לך מצער אמך כשתדע שנהרגתי?! איך זה תהרוג אותי?!' ויותר הבל ועזב את קין. כיון שעזבו הבל, קם קין על הבל והרג אותו.

של עולם כל העולם כולו אתה סובל ונושא', וכמו שאמרנו שהקב"ה זן ומפרנס את כל הברואים, 'ועונוי כבד שאין אתה יכול לסובלו?! פירוש, לפרנסו עד שאני אשוב בתשובה ואתקן. תן לי את ההזדמנות לשוב בתשובה ולתקן את חטאי, ובינתיים תזון אתה את המקטרג הזה שנוצר מעונוי, כמו שאתה זן את כל העולם כולו.

עד כאן ביאורו של הרמ"ק מהי המדה הזו של 'נושא עוון'. והרי זו מדת סבלנות גדולה שאין אנחנו בשכלנו הפעוט ורעיונו הקטן יכולים להבין ולשער, שיוזן ויפרנס בריה רעה שברא החוטא עד שיישוב. ואם כן, כיון שהצטוונו במצוה של 'והלכת בדרכיו', גם אנחנו צריכים ללכת בדרך הזו, וילמד האדם כמה צריך שיהיה סבלן לסבול עוול חבירו ורעותיו, יש אחד שחבר שלו מציץ לו, עושה לו מעשי עוולה ומרע לו, ולמרות זאת על האדם להיות סבלן עד שיעור כזה שעדיין רעתו קיימת שחוטא כנגדו והוא יסבול עד שיתקן חבירו או עד שיתבטל מאליו, וכיוצא, החבר שלו מרע לו ומזיק לו, ובה בעת שהוא מזיק לו הוא נושא את עוון חבירו שחוטא כנגדו.

וכש'אדם עושה את זה וסובל את חבירו גם כשמרע לו, בזה הוא מקיים את המצוה של 'והלכת בדרכיו', והרי הוא דומה לקונו שמתנהג במדה הזו של 'נושא עוון'. כי מה שאמרו 'מה הוא חנון אף אתה היה חנון' אין זה רק ביחס לאוהבים ולחברים, אלא אדרבה, עיקר המעלה היא להיות חנון ורחום לאותם אלו שמציקים לך, מפריעים לך ורודפים אותך.

לשארית נחלתו - כלל ישראל הם כגוף אחד

עוד מידה שאומר מיכה על הקב"ה, 'לשארית נחלתו'. כלומר, הקב"ה מתנהג עם ישראל בדרך הזו של 'לשארית נחלתו'. מה זה 'שארית'?! בפשטות הכוונה 'שארית' לאותם הנשארם, כי היינו שנים עשר שבטים, ועשרה גלו ונלקחו מעבר ללחלח וחבור ונהר גוזן, ולא נשארו אלא שני שבטים ועל זה אנחנו מתפללים בכל יום ואומרים 'מקבץ נדחי עמו ישראל' שיחזרו אלינו עשרת השבטים. ואנחנו מבקשים שהקב"ה יהיה נושא עוון 'לשארית נחלתו', לאלו שנשארו מקרב ישראל.

אבל רבינו הרמ"ק לומד את המילים 'לשארית נחלתו' באופן נפלא, שזו עוד מידה והנהגה בפני עצמה. מהי 'לשארית נחלתו'?! 'לשארית' לשון 'שאר בשר'. שאר בשר הוא בן משפחה, אח, בן או דוד. וזה מה שאומר הקב"ה, מה אעשה לישראל והם קרובי, שאר בשר יש לי עמם, וכמו שאמרו במדרש (שיר השירים רבה ג, כא) שבתחילה קרא הקב"ה לכנסת ישראל בתי, אחרי זה אחותי, ולבסוף קרא לה אמי. וזה מה שאומר 'ישראל עם קרובי', ממש קרובה יש לו עמם והם בניו, והיינו שאמר הנביא 'לשארית נחלתו', לשון שאר בשר שהם נחלתו.

וְזוֹ עוֹד אַחַת מִמִּדּוֹת הַרְחָמִים, כִּי אִם הַקֶּבֶ"ה יַעֲנִישׁ אֶת יִשְׂרָאֵל הֲרִי זֶה כִּמּוֹ אָבָא שְׁמַעֲנִישׁ אֶת בְּנוֹ, שׁוֹהַ עוֹנֵשׁ גַּם בְּשִׁבְלֵוֹ עֲצָמוֹ. וְכָךְ הָאָדָם עִם חֲבִירוֹ, כָּל יִשְׂרָאֵל שָׂאֵר בָּשָׂר אֱלֹהֵי עַם אֱלֹהֵי, וְכִמּוֹ שֶׁכָּתוּב 'וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כִּמּוֹךָ', וְכִבֵּר שָׂאֱלֹהֵי הָרָאשׁוֹנִים (הַרְמַבָּ"ן וְיִקְרָא י"ט י"ז ע"ש) (וְחֲבֵרִיו), כִּי־צָד יִתְכֵּן שָׂאָדָם יֵאָהֵב אֶת חֲבִירוֹ כִּמּוֹ שָׂאוּהֵב אֶת עֲצָמוֹ?! וְהֲלֹא אָדָם קָרֹוב אֲצֵל עֲצָמוֹ וְאוּהֵב אֶת עֲצָמוֹ יוֹתֵר מִכָּל דָּבָר אַחֵר! אֲלֵא, אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ, 'וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כִּמּוֹךָ' הֵינּוּ עַל יְדֵי שָׂאָדָם יִבִּין שֶׁהַחֲבֵר אֵינּוּ בְּרִיה נִפְרֶדֶת מִמֶּנּוּ, אֲלֵא הֲרִי הוּא מִמֶּשׁ 'כִּמּוֹךָ', וְכִמּוֹ שִׁישׁ לָאָדָם שְׁתֵּי יָדַי וְשְׁתֵּי רַגְלָי, וְכָל אֵיבֵר לֹא עוֹמֵד בִּפְנֵי עֲצָמוֹ וְלֹא קוֹנֵה שֵׁם לְעֲצָמוֹ אֲלֵא כּוֹלֵם בִּיחָד מְרַכִּיבִים אֶת הַגּוּף, כֵּךְ גַּם הַחֲבֵר הֲרִי הוּא 'כִּמּוֹךָ', הוּא כִּמּוֹ אֵיבֵר מֵאֵיבֵרֶיךָ וְחֵלֶק מִמֶּךָ. וְאִם כֵּן מָה טַעֲנָה הִיא זֶה שָׂאָדָם קָרֹוב אֲצֵל עֲצָמוֹ, הֲלֹא אִף הַחֲבֵר שֶׁלְךָ הוּא חֵלֶק מִמֶּךָ.

וְכָךְ אָמְרוּ בִּירוּשָׁלַיִם בְּמִסְכַּת נִדְרִים (ט, יד), מַעֲשֵׂה בָאָדָם אֶחָד שֶׁהִיא יוֹשֵׁב וְאוֹכֵל, וּבִשְׂעָה שֶׁהִיא אוֹכֵל לִקַּח אֶת הַסִּכִּין וּבִטְעוֹת בְּמָקוֹם לְחַתּוֹךְ אֶת הַבָּשָׂר חָתַךְ לְעֲצָמוֹ אֶת הָאֲצָבָע. מָה עָשָׂה?! קָם וְהִכָּה אֶת הַיָּד הַפּוֹצְעָתָהּ, וְצִעַק עָלֶיהָ 'מָה זֶה שֶׁפָּצַעְתָּ לִי אֶת הַיָּד! וְהִנֵּה, כָּל אֶחָד שִׁירָאָה אֶת זֶה יֹאמֵר שֶׁהוּא דָּבָר תְּמַהוֹן וְשִׁגְעוֹן, כִּי אֶת מִי הוּא מַכָּה?! אֶת עֲצָמוֹ, וְמָה יוֹעִיל לוֹ שִׁיכָה אֶת יָד יְמִין עַל שַׁחְתָּכָהּ אֶת יָד שְׂמָאלָהּ, הֲלֹא סוּף סוּף נִמְצָא שֶׁהוּא מַכָּה אֶת עֲצָמוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה.

וּבַעֲלֵי הַמוֹסֵר הִמְשִׁילוּ אֶת זֶה לָאָדָם שָׂאוֹכֵל וְלֹעֵס אֶת דְּבָרֵי הַמֵּאֲכָל, וּבִטְעוֹת בְּאוֹתָהּ הִזְדַּמְנוֹת שֶׁלֵּעַם אֶת הָאוֹכֵל לֵעַם גַּם אֶת הַלֶּשֶׁן שָׁלוֹ. הַכָּאֵב הוּא כָּאֵב גָּדוֹל, וּבִפְרָט אִם יֵשׁ לוֹ נְשִׁיכָה אֲרִסִּית... וּבִפְרָט אִם אַחֲרֵי זֶה הוּא לֹא יִכּוֹל לֵאכּוֹל יוֹמִיִּים בְּגִלְלֵי הַלֶּשֶׁן הַכּוֹאֵבָתָהּ, שָׂאֵז זֶה כּוֹאֵב יוֹתֵר... מִתַּרְגּוֹ הָאִישׁ, לּוֹקַח צָבַת וּמִתְחִיל לַעֲקוֹר שָׁן אַחֲרֵי שָׁן, עַל שֶׁעָשׂוּ כָכָה לְלִשְׁוֹנוֹ. מָה יַעֲשׂוּ עִם הָאִישׁ הַזֶּה?! הוּא טַעוֹן אֲשַׁפּוּז בְּאִיזָה מוֹסֵד. מִדּוּעַ?! כִּי אֶת מִי אֶתָּה מַכָּה וְלִמִּי אֶתָּה מַכְאִיב?! לְעֲצָמְךָ.

אֲמַר הִירוּשָׁלַיִם, זֶהוּ 'וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כִּמּוֹךָ'. עֲלִיךָ לְהִבִּין שֶׁהַחֲבֵר שֶׁלְךָ הוּא לֹא מִצִּיאוֹת בִּפְנֵי עֲצָמָהּ, אֲלֵא הוּא כִּמּוֹ אֵיבֵר שֶׁלְךָ. אֶתָּה רּוֹצֵה לְהַכּוֹת אֶת הַיָּד שֶׁלְךָ אוֹ אֶת הָרַגֶּל שֶׁלְךָ?! - בּוֹדָאֵי שְׁלֵא, אִזּ גַּם אֵל תִּכָּה וְאֵל תִּפְגַּע בַּחֲבֵרְךָ.

זֶהוּ 'לְשִׁאֲרִית נִחְלָתוֹ' אֲמַר הַרְמָ"ק. עַל הָאָדָם לְדַעַת כִּי 'לְשִׁאֲרִית נִחְלָתוֹ', אֲנַחְנוּ כּוֹלְנוּ שָׂאֲרֵי בָשָׂר וְקְרוֹבִים, וְכָל יִשְׂרָאֵל עֲרִבִים זֶה בְּזֶה, וְכָל הַנִּשְׁמוֹת כְּלוּלוֹת יַחַד, וְאִם כֵּן אֵיךְ זֶה שֶׁתִּפְגַּע בַּחֲבֵרְךָ?! וְאִדְרָבָהּ, לִכְן רָאוּ לָאָדָם לְהִיּוֹת חַפֵּץ בְּטוֹבָתוֹ שֶׁל חֲבִירוֹ, וְתִהְיֶה עֵינֵי טוֹבָה בְּטוֹבַת חֲבִירוֹ, הוּא לֹא יִסְתַּכֵּל עַל מָה שִׁישׁ לְחֲבִירוֹ כְּשֶׁלָּבוּ נִצְבֵּט בְּקִרְבּוֹ לֵאמֹר 'אוֹי, מָה זֶה שִׁישׁ לוֹ כָּךְ הִרְבָּה', אֲלֵא אִדְרָבָהּ, עֵינֵי תִהְיֶה טוֹבָה בְּשֶׁל חֲבִירוֹ, וּכְבוֹדוֹ חֲבִיב עָלָיו כְּשֶׁלּוֹ, שֶׁהֲרִי הוּא - הוּא מִמֶּשׁ, הַחֲבֵר שֶׁלְךָ אֵינְנוּ כְּאִישׁ נִפְרָד אֲלֵא כְּחֵלֶק מִמֶּךָ, וְלִכְן אֲמַר הַפְּסוֹק

'ואהבת לרעך כמוך', כיון שזו היא הנהגת הבורא עם ישראל 'לשארית נחלתו', וגם אנחנו צריכים ללכת בדרך הזו.

וראוי, מוסיף הרמ"ק, **שירצה בכשרות חבירו ולא ידבר בגנותו כלל ולא ירצה בו כמו שאין הקב"ה רוצה בגנותו**. והחפץ חיים כותב באחד המקומות (עיין שמירת הלשון ח"א שער התבונה פרק ה'), שזו אחת הסיבות למה עוון לשון הרע חמור כל כך, כי נתאר לעצמנו אחד שמגיע למלך ומתחיל לדבר בגנותו של הבן שלו, ואומר לו 'תשמע אדוני המלך, הבן שלך רשע מרושע. הוא עשה כך וכך, והזיק כך וכך, אין הוא אלא פגע רע'. למלך נעים לשמוע דברי גנאי על בנו?! בוודאי שלא. אנחנו, אמר החפץ חיים, בנים למקום כמו שכתוב (דברים יד, א) 'בנים אתם לה' אלהיכם', וכשאחד מדבר על השני דברי גנאי הרי הוא מבזה את בנו של המלך בפני המלך הצופה ומביט, ואין הקב"ה רוצה בגנותו, **ולא בצערנו**. וכמו שאין הקב"ה רוצה בגנותו וצערנו, כך גם האדם לא ירצה בגנות חבירו לבזות אותו ולהשפיל אותו ולא בצער, לא יגלגל על חבירו צער או כאב, ולא בקלקולו, לא יגרום לו שום נזק, וירע לו ממנו כאילו הוא ממש היה שריו באותו צער או באותה טובה, כשאתה רואה את חברך שחיתן או בת, אל תצר ואל תצטער, אלא אדרבה, תהיה שמח בטובתו של חברך [וזו מדרגה גבוהה].

כפי איך שאדם מתנהג עם חבריו כך מתנהגים עמו בשמים

זו היא המדה של 'לשארית נחלתו', וכך ממשיך הרמ"ק ומאריך לפרש את כל שאר מידות הקב"ה כפי שאמר מיכה, 'לא החזיק לעד אפו', וכן הלאה, ומדריך אותנו כיצד האדם צריך להתנהג בהם גם הוא. והמידות הללו הם הדרך הישרה שלימד אותנו אברהם אבינו, כמו שראינו. ואכן כך אנחנו רואים אצל אברהם אבינו שהיה עמוד החסד, וגם על האויבים והשונאים שלו, אנשי סדום ועמורה, הוא עומד בתפילה ובתחנונים כל היום כולו ומבקש מהקב"ה שיציל אותם, 'חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע'.

אם היו שואלים אותנו מה לעשות עם העיר סדום, שהיתה עיר מלאה אכזריות כמו שמתארת הגמרא (סנהדרין קט:): שהיו מנסרים וחותכים כל אורח, ובגמרא שם ובמדרש (פרקי דרבי אליעזר פכ"ה) סיפרו על אותה בת של לוט שהגניבה לאיזה עני פרוסת לחם, ואנשי העיר מרחו אותה בדבש ושמו אותה אצל הדבורים שיעקצוה עד שתמות במיתה משונה, בודאי כל אחד היה אומר לבער אותם מן העולם, כיון שזו עיר מלאה רשע ופשע ואכזריות.

אבל אברהם אבינו לא עושה כך. למרות שהם השונאים הכי גדולים שלו שהרי אברהם הוא איש החסד, והם לעומתו, חוקקו שמי שיעשה חסד אחת דינו להמית, עם כל זה הוא עומד ומפציר ומתחנן לפני בורא עולם שוב ושוב, ואף אומר לו 'אל נא יחר לה', יום שלם (עיין רש"י בראשית י"ט א') למי אומרים 'אל נא יחר' וממי מבקשים 'אל תכעס'?! ממי שעומד

לכעוס. אברהם אבינו מפציר שוב ושוב בבורא עולם עד שכבר צריך לבקש מהקב"ה שלא יכעס עליו, ובשביל מה נכנס בעבי הקורה והתפלל כל כך?! בשביל אותם אנשים רעים וחטאים, שונאיו של אברהם אבינו.

זו היא מדתו של אברהם אבינו, וזו היא הדרך שהוא צווה אותנו אחריו. כי אל לו לאדם להיות גומל חסד רק לאותם אלו שמטיבים לו ואוהבים אותו, אלא גם לאותם אלו שמצערם אותו ומזיקים לו, וגם מהם לא ימנע את טובתו.

אלו הם עיקרי הדברים ושם רבינו הרמ"ק זצ"ל מאריך עוד הרבה בענינים אלו. כדאי לראות את דבריו בפנים, ובכלל, כדאי להיות רגיל בספר הזה. הגאון חיד"א מפליג מאד בשבח הספר הזה, ורבותינו בעלי המוסר תלמידיו הגדולים של רבי ישראל מסלנט זצ"ל, היו דבוקים בספר הזה, 'תומר דבורה', מאד מאד, ובפרט כשהיו מגיעים ימי חודש אלול. מדוע?! כי כפי הנהגת האדם עם חבירו, כך מתנהגים אתו מן השמים (עיין ראש השנה י"ז א'). אחד שמתנהג עם חבירו במידה הזו של 'נושא עוון', כשיבואו לדון אותו בשמים יאמרו 'פלוגי זה מתנהג עם כל חבריו - גם אלו השונאים אותו ומציקים לו - בדרך של 'נושא עוון', אם כן דין הוא שגם אנחנו נלך אתו ונתנהג עמו במדה הזו של 'נושא עוון'.

ה' יהיה בעזרנו, וזכותו של הרמ"ק זצ"ל זיע"א תגן עלינו ועל כל ישראל אחינו, ונזכה לגאולה שלימה ולבשורות טובות, אמן ואמן.

ז. ובספרים כתוב שמלבד מה שהספר הזה מדריך את האדם היטב כיצד לקיים את המצוה הזו של 'והלכת בדרכיו' וכיצד יש לו לאדם לקנות בעצמו את המידות הטובות, גם יש בו הרבה סגולות. יש אומרים שיש בו סגולה לפרנסה, ויש אומרים שיש בו סגולה לרפואה וסגולה לשמור את האדם מכל מיני חלאים.

חידושי תורה פרשת מסעי

א. בענין והיו הערים להם לכל חיתם

במדבר (ל"ה ג'): "ויהיו הערים להם לשבת, ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכושם, ולכל חיתם", ובתרגום המיוחס ליונתן תרגם: "ויהיו קרויין להון למיתב, ובדורלהון יהיון לבעירהון ולקנינהון ולכל צרכיהון".

תחילה וראש אעיר שמה שתרגם המיוחס ליונתן מגרשיהם - "ובדורלהון", נראה לי שיש כאן שגיאה קטנה באות אחת, וצריך לומר ופדורלהון, כמו שתמצא לו שם פסוק ז', שתרגם מגרשיהם ופדורלהון, ואכן כך מנהגו לתרגם מגרש, עיין לו בתרגומו לויקרא (כ"ה ל"ד) ובמדבר (ל"ה ב' וז'). ודוק. [ולומר דלא הקפיד בחילוף אותיות בומ"פ, דוחק בעיני, ועיין רמב"ן בראשית (ל' י"א) ובספר תכלת מרדכי שם].

ורש"י ז"ל שם פירש: "לכל חיתם לכל צרכיהם" עכ"ל. [ואונקלוס תרגם: "ולכל חיתם" ולכל חיותיהון" עיין שם].

וראיתי בספר ערוך לנר מכות (י"ב א' ד"ה לחיים) שכתב שדברי רש"י ז"ל היפך הסוגיא במכות שם שפירשו לחיים נתנו ולא לקבורה, וכתב למצוא מקור דברי רש"י ממסכת נדרים (פ"א א'), ותמה מדוע השמיט הרמב"ם ז"ל דברי התלמוד בנדרים שם ובבא מציעא (ס"א א') ע"ש.

ואכתוב בקצרה ממש, מה שנתעוררתי בדבריו ז"ל, חדא לא ידעתי דלדידיה ז"ל שכתב בספרו ערוך לנר ראש השנה (ג' א' ד"ה שם בא"ד) שרש"י ז"ל השתמש בתרגום המיוחס ליונתן לתורה, מדוע לא העיר שרש"י ז"ל פירש הפסוק על פי התרגום יונתן הנ"ל שתרגם לכל חיתם "לכל צורכיהון", והם ממש דברות רש"י ז"ל וכנ"ל וצ"ע.

ואין תימה כלל שבחר רש"י ז"ל פירוש וביאור זה, ולא העתיק דברי התלמוד, כי כבר ידוע ומפורסם שדרך רש"י ז"ל בביאור התורה לבאר על פי הדרך היותר קרובה לפשט, ואף דלא קיימא לן כך לדינא, וכמו שכתב הרא"ם ז"ל ושאר המחברים ז"ל וזכרתים בס"ד בקובץ התורני "אוצרות ירושלים" (שנת תשל"ב גליון ק"ד סימן כ"ג, וגליון קס"ח סימן תי"א אות קל"ט) ע"ש, ועיין מנחת חינוך (מצוה תס"ז ד"ח ע"ד) ודוק. [ועכשיו זכיתי ונדפסו דברי באריכות בחיבורי זכות יצחק ח"א (דף י"ד ואילך), ועיין בנסמן בחיבורי שם בצלאל (דף רס"ו), ועיין בחיבורי טוב להודות ח"ב (דף ט"ו)].

ומה שכתב הערוך לנר מההיא דנדרים - כבר כתב כיצא בזה הגאון רבי אברהם אבוקראט ז"ל מהמגורשים בספרד בספרו היקר ספר הזכרון על פירש"י שם (דפ"ב סע"א), ועיין גם בפירוש אור החיים הקדוש במדבר שם, ולגאון מלבי"ם ז"ל שם ועוד.

ובן מה שהעיר הערוך לנר להקשות על הרמב"ם ז"ל מדוע השמיט לדברי התלמוד וכו' - עיין בית שמואל אה"ע (סימן פ' אות ט"ו) ובהגהות שי למורה שם, ובאר היטב (שם אות י"ד), ולגאון

הנצי"ב ז"ל בהעמק שאלה (שאלתא קמ"ז סק"ד), ושו"ת מהרש"ם ח"ב (סימן ר"י, השני ד"ה והא) ואכמ"ל.

ודע דעם שהגאון ערוך לנר ז"ל כתב שרש"י ז"ל בפירושו לתורה ראה והשתמש בתרגום המיוחס ליונתן כנ"ל, בעניוטי לדידי הדבר צע"ג, כי ברור אצלי שרש"י ז"ל לא ראה ולא השתמש בתרגום המיוחס ליונתן, ובס"ד בחיבורי תורת יעקב (סימן ר"נ) הארכתי במאמר מיוחד בענין זה שרש"י ז"ל לא ראה התרגום המיוחס ליונתן לתורה, ועיין עוד שם (סימן ל"ה וסימן קס"ב) ובשאר חיבוריי.

והראיה היותר גדולה מכל הראיות היא שרש"י בשום מקום אינו מזכיר את תרגום התורה המיוחס ליונתן, מה שאין כן בפירושו לנביאים רש"י ז"ל מזכיר את תרגום יונתן לאין מספר פעמים וז"ב.

ובהרבה פעמים סתם פירוש רש"י ז"ל לנביאים מושתת בנוי ומיוסד על תרגום יונתן ואינו מזכירו בשמו, עיין לדוגמא רש"י ישעיה (א' כ"ד) והשוה לתרגום יונתן שם ודוק, ועוד הרבה.

ואם תמצא בפירוש רש"י לתורה ובתרגום המיוחס ליונתן פירושים שווים ומקבילים, כמעט ברוב ככל המקרים שניהם שאבו ממקור שלישי אחר, שהוא שימש מקור משותף הן לתרגום המיוחס ליונתן, הן לפירוש רש"י, אבל רש"י ז"ל עצמו מעולם לא השתמש בתרגום המיוחס ליונתן לתורה וז"ב. [נדפס לראשונה בקובץ התורני "אוצרות ירושלים" (שנת תשל"ה גליון קס"ט), וכאן באו הדברים מתוקנים בס"ד].

ב. בענין ערי מקלט קולטות גם בזמן הזה

במדרב (ל"ה י"א): "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען, והקרתם לכם ערים ערי מקלט תהינה לכם, ונס שמה רוצח מכה נפש בשגגה".

וראיתי בספר שפתי כהן על התורה (שם דפ"ח ע"א) שכה כתב: "ערי מקלט תהינה לכם, לומר שגם בזמן החורבן הם קולטות ומצילות, זהו תהינה שיש להם הויה לעולם, ולזה שני פעמים אמר ערי מקלט תהינה לכם לשני חרבות".

והוא חידוש פלא שערי מקלט קולטות רוצח בשגגה **אפילו בזמן הזה**, "שיש להם הויה לעולם", כלשונו ז"ל, ולהדיא כתב בספר החינוך (סוף מצוה תק"כ): "ונוהגת מצוה זו [הכנת שש ערי מקלט] **בזמן שישראל שרוים על אדמתן**, והיא מן המצוות המוטלות על המלך ועל הציבור כולן", ועיין שם (סוף מצוה ת"י), וכן כתבו רבותינו הגאונים ז"ל שבזמן הזה אין דיני גלות עיין שו"ת הגאונים חמדה גנוזה (סימן כ'), ושו"ת הגאונים שערי צדק (ח"ב שער ד' סימן ט"ל) ע"ש, ועיין קצות החשן חו"מ (סימן ב' אות א') ולגאון מקוטנא ז"ל בספר ישועות מלכו חו"מ (שם) ואכמ"ל.

ג. בענין והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו

במדבר (ל"ה כ"ב): "ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה וגו', וימת : (כ"ג) ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם על המשפטים האלה".

סנהדרין (כ"ז ב') שנינו: "רבי יהודה אומר האוהב והשונא אוהב זה שושבינו, שונא כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה. אמרו לו לא נחשדו ישראל על כך".

ופירש רש"י ז"ל: "שושבינו, פסול לו בימי חופתו: לא נחשדו ישראל על כך, להעיד שקר משום איבה ואהבה, ודווקא בעדות פליגי, אבל בדין מודו רבנן דפסול לו לדון, דכיון דסני ליה ולא מצי להפוכי בזכותיה".

ובתלמוד שם (כ"ט רע"א): "תנו רבנן והוא לא אויב לו יעינדו, ולא מבקש רעתו ידיננו, אשכחן שונא, אוהב סברא הוא, אויב מאי טעמא משום דמרחקא דעתיה, אוהב נמי מקרבא דעתיה. ורבנן האי לא אויב לו ולא מבקש רעתו מאי דרשי ביה, חד לדיין, אידך כדתניא אמר רבי יוסי ברבי יהודה והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו, מכאן לשני תלמידי חכמים ששונאין זה את זה שאין יושבין בדין כאחד".

ופירש רש"י ז"ל: "והוא לא אויב לו, יעינדו דהאי והוא אעד קאי, דמעיד שהוא חייב גלות, והעד לא אויב לו לרוצח, דאי ברוצח הא כתיב והוא לא שונא לו וקראי אחרני טובא: ולא מבקש רעתו, ידיננו **דסמך** ליה ושפטו העדה, וקאמר רבי יהודה דהאי לא מבקש רעתו אשופטים קאי, ולשון זה מצאתי בברייתא דספרי ולא בספרי שלנו, והוא לא אויב לו "העד" ולא מבקש רעתו "השופט" ע"כ.

ומפורש באר היטב דהא דאמר רבי יהודה דקרא "דלא מבקש רעתו", דקאי על השופט, מכח **סמיכות** נפיק ליה, דסמך ושפטו העדה למבקש רעתו, וכדפירש רש"י ז"ל להדיא, וכן פירש הרמ"ה ז"ל בספר יד רמ"ה שם, ולכאורה תימה הרי רבי יהודה לא דריש סמוכים כלל חוץ מספר דברים, כמפורסם בכל התלמוד עיין ברכות (כ"א ב'), ויבמות (ד' א') וש"נ, וכאן הוא קרא דספר **במדבר** וכנ"ל, וצ"ע.

ואם היתה לנו רשות הייתי אומר בס"ד שיובן עם אומרם במסכת פסחים (כ"ה ב'): "מאי טעמא דרבי יהודה תלתא קראי כתיבי, לא יאכל חמץ, כל מחמצת לא תאכלו, לא תאכל עליו חמץ, חד לפני זמנו, וחד לאחר זמנו, וחד לתוך זמנו", ופריך תלמודא: והא לא יאכל חמץ מבעי ליה לכדרבי יוסי הגלילי, דתניא רבי יוסי הגלילי אומר מנין לפסח מצרים כשאין חימוצו נוהג אלא יום אחד תלמוד לומר לא יאכל חמץ וסמך ליה היום אתם יוצאים וכו', ורבי יהודה הא דרבי יוסי הגלילי מנא ליה, אי בעית אימא מדסמך ליה היום, אי בעית אימא סמוכין לא דריש, ופירש רש"י ז"ל: "סמוכין לא דריש רבי יהודה אלא במשנה תורה לחוד, הלכך לית ליה דרבי יוסי הגלילי" ע"ש. [ועיין בהגהות יפה עינים שם, ולפסחים (צ"ו ב'), ועוד לו בהגהותיו לברכות (כ"א ב'), וליבמות (ד' א'), וסנהדרין (ס"ז ב') ודוק].

הרי לך דנחלקו שתי הלשונות אליבא דרבי יהודה, ללישנא קמא דריש רבי יהודה סמוכין, וללישנא בתרא לא דריש רבי יהודה סמוכין ודוק.

ולפי זה יש לומר דכאן התלמוד הולך בשיטת הלישנא קמא דפסחים, דרבי יהודה דריש סמוכין וכנ"ל, דוק ועיין.

ואל תתמה על החפץ, באומרינו דסתמא דתלמודא כאן אזיל כלישנא קמא דבמקום אחר, דמצינו כזאת הרבה, וכמו שכתבו רבותינו הראשונים כמלאכים נ"ע, עיין תוספות חולין (ב' ב' ד"ה אבל) וריטב"א שם, ועיין רש"י בבא מציעא (פ"ח ב' ד"ה אבל), ורש"י קידושין (כ"ז סע"ב), וחולין (קמ"א א' ד"ה אסור), ובבא קמא (ק"ב א' ד"ה גבי), ובבא מציעא (ע"ז ב' ד"ה רב), ותוספות בבא בתרא (פ"ו א'), ותוספות מנחות (ט"ו א' ד"ה קשר), ופירוש הרא"ש ז"ל הוריות (י"ב ב' ד"ה משיח), ועיין תוספות כתובות (ל"א א' ד"ה שעקרה), יד דוד בכורות (ב' ב' דקנ"ד ע"א) ע"ש, וצ"ע בתוספות הרא"ש ז"ל בבא מציעא (ל"א א' ד"ה לדבר) ע"ש.

ועוד עיין בזה בחיבורי אור משה (סימן ל"ה סד"ה דף קנ"ב), ועוד שם (סימן ס"ה דף רל"ג), ובחיבורי כרם יעקב (סימן ט"ו דף קפ"ח) ונתבאר במקומו בס"ד.

מערכות

האלהים

ובבא מציעא (פ"ז א') לכן כאן רב הונא כשמישיב לרב חסדא השתמש בלשון זו ודוק.

וגדולה מזו יש לי לומר ששם במסכת ברכות כך אמרו: "אמר רב הונא אמר רבי יוחנן היה מהלך במבואות המטונפות מניח ידו על פיו וקורא קריאת שמע אמר ליה רב חסדא האלהים אם אמרה לי רבי יוחנן בפומיה לא ציינתא ליה" הרי שכך אמר רב חסדא לרב הונא האלהים וכו', לכך כאן בגיטין השיבו רב הונא באותו סגנון ולשון, ועיין ביצה (כ' ב') אמר אביי שמע מינה וכו' ודוק.

ודע דנראה לי שגם רבא חתנו ותלמידו ותיק דרב חסדא בדרכו הלך, והיה משתמש כמו רבו רב חסדא בלשון "האלהים" כמו בעירובין (י"ד ב'), ומגילה (י' א'), ובבא קמא (ק"ו א'), ובבא מציעא (ט"ז ב'), וסנהדרין (ע"ב א') ודוק.

ג'טין (ד' א'): "אמר ליה ריש גלותא לרב הונא כלילא מנא לן דאסור, אמר ליה מדרבנן דתנן בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס, אדהכי קם רב הונא לאפנויי, אמר ליה רב חסדא קרא כתיב כה אמר ה' אלהים הסר המצנפת והרם העטרה זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפיל, וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה, אלא לומר לך בזמן שמצנפת בראש כהן גדול עטרה בראש כל אדם, נסתלקה מצנפת מראש כהן גדול נסתלקה עטרה מראש כל אדם, אדהכי אתא רב הונא אשכחינהו דהוי יתבי אמר ליה האלהים מדרבנן אלא חסדא שמך וחסדאין מילך".

ובס"ד עלה בדעתי **דרב הונא** השתמש כאן בלשון "האלהים", מה שלא מצינו אצלו במקום אחר, מפני שדרכו של **רב חסדא** עצמו היתה להשתמש בלשון "האלהים", כמו במסכת ברכות (כ"ד ב'), ומועד קטן (ט' ב'),

הגדה של פסח

בענין אם נשים חייבות באמירת ההגדה

ניסן תשל"ז.

ולהלל ולשבח השם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר והגדת לבנך וגו'. וכבר פירשו החכמים דמצות הגדה זו היא בליל חמשה עשר בניסן בשעת אכילת מצה, ומה שאמר הכתוב לבנך, דלאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה.

וענין המצוה, שיזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל

שמות (י"ג ו'): "שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג לה', מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך, והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים".

ספר החינוך (מצוה כ"א): "מצות סיפור יציאת מצרים, לספר בענין יציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן כל אחד כפי צחות לשונו,

כדקיימא לן דכל מצוות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות (קידושין כ"ט א'). אי נמי יש לומר דהא דקאמר מרן ז"ל דנשים חייבות בכל מצוות של אותה הלילה, היינו מצוות שחייבו חכמים באותו הלילה שתקנום בין להאנשים בין לנשים משום שהיו באותו הנס, אבל האי טעמא שהיו באותו הנס לא מהני לחייבן בקריאת ההגדה שהיא מצוות עשה מן התורה, והוא כשאר מצוות עשה דהזמן גרמא דנשים פטורות, דהא טעמא שאף הן היו באותו הנס לא אהני אלא למצוות שתקנו רבנן, אבל גבי מצוות עשה של תורה לא אמרינן האי טעמא דאף הן היו באותו הנס ולחייבם, וכמו שכתבו התוספות בפסחים (ק"ח ב'), והמרדכי מגילה (פרק קמא סימן תש"פ) בשם הירושלמי.

ומעתה אני תמה תמיה גדולה על מה שכתב הרשב"ץ בתשובותיו (ח"א סימן ג') וזו לשונו: "ומה ששאלת למה הנשים חייבות בקרבן פסח, נראה שהטעם מבואר משום דכתיב על שום שפסח, והם היו באותו הנס ומטעם זה נתחייבו במגילה וחנוכה" ע"ש. ואין ספק אצלי שנכתבו דברים הללו שלא בהשגחה ח"ו, דאם כן גם בסוכה יתחייבו מהאי טעמא דהא כתיב בסוכות הושבתי את בני ישראל ואף הנשים היו בכלל הנס, ולמה נשים פטורות מן הסוכה. ועוד דלמה איצטריך לחייבם במצה משום כל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה, תיפוק ליה משום שאף הן היו בכלל הנס, אלא ודאי דלא אמרינן האי טעמא דאף הן היו בכלל הנס אלא למצוות דרבנן תקנו, וכשתקנום גם לנשים תקנום, אבל למצוה דאורייתא שנשים פטורות לא אמרינן האי טעמא לחייבם, וכמו שכתבו התוספות והמרדכי ז"ל, ונעלם דבר זה מהרשב"ץ וצע"ג, עד כאן דברי הגאון חכמה ומוסר זיע"א.

יתברך נקמתינו מהן. ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפיו כדי שיתעורר לבו בדבר, כי כדיבור יתעורר הלב וכו', ונוהגת בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה ביטל עשה".

וראיתי לרבה של קושטא, הגאון רבי יעקב ארגואיטי ז"ל, בספרו היקר זכר עשות (מערכת פ' אות כ"ח) שכה כתב: "אם נשים חייבות באמירת ההגדה - עיין לרב בית דוד (סימן רנ"ו), ובספר שבח פסח (ד"ג ע"ב אות ג'), ובספר מערכי לב ח"א, ובספר ויוסף אברהם, ועיין בספר ירים משה או"ח (סימן י"ב), ובספר פני יצחק ח"ד (מערכת מ' אות ע"א), ובספר דרך המלך (דף ה'), ובספר יקר הערך (ד"ח ע"א), ובספר [נשמט שם הספר] (מערכת ה' ד"ה ובפרט דע"ה ע"ב) שכתב דגם הנשים חייבות, ובשרי חמד חלק הכללים (מערכת ז' כלל י"ג דל"ו ע"ב ואילך), ובספר חיים לראש (דמ"ז ע"א אות ט"ו), ובספר מועד לכל חי (כצ"ל דכ"ד ע"א אות כ'), [ועוד לו שם (דער"ד ע"ב)], ובספר מגיד דבריו (דל"ט ע"ב אות מ"ב), שמחת הרגל פסח (ד"ה ודע ד"א ע"ד), ובהשמות לשם שבספר שער יוסף (קונטרס אחורי תרעא דקפ"ד ע"ג)".

עד כאן ציוני הרה"ג הנ"ל ז"ל, וכמעט כל הספרים שציין לא זכיתי לראותם, וראיתי אני לכתוב חלקי בזה בס"ד, ואם אזכה לדברות קדשם של רבנן בתראי דלעיל, אתן הודאה על חלקי, ואתה תחזה.

והנה ראיתי לגאון הגדול, סבא דמשפטים רבי אברהם ענתבי ז"ל, ראש על אר"צ רבה, אב"ד דעיר התורה חלב, בספרו היקר חכמה ומוסר (דרך חוקין אות קכ"ו) שכתב: "הא דכתב בשלחן ערוך דנשים חייבות בכל המצוות של אותה הלילה, לאו דוקא הוא, דהא איכא מצוות הגדה דכתיב והגדת לבנך, ונשים פטורות,

להעלות על הדעת ש"דבריו צריכים עיון גדול", וכמו כן "נכתבו שלא בהשגחה ח"ו", ונתחייבנו לבאר הדברים בס"ד ולהצדיק הצדיק דמעיקרא זיע"א.

ואומר אני בס"ד דמאי פשיטא ליה לגאון רבי אברהם ענתבי ז"ל, דהאי טעמא דאף הן היו באותו הנס, לא מהני רק למצוות דרבנן אבל לא למצוות דאורייתא, ותמך יתדותיו על דברות התוספות והמדרכי וכנ"ל, הנה לא פלט ממחלוקת רבותינו הראשונים כמלאכים נ"ע, דעיין לרבותינו בעלי התוספות מגילה (ד' א' ד"ה שאף) שאחר שהביאו דברי התלמוד בפסחים (מ"ג ב') דנשים חייבות באכילת מצה, שנאמר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, כל שישנו בלא תאכל חמץ ישנו באכילת מצה, הקשו על זה דמאי טעמא נפקא לן הא מהיקשא, תיפוק ליה מטעם שאף הן היו באותו הנס, ותרצו דאי משום האי טעמא דאף הן היו באותו הנס, לא מחייבי אלא מדרבנן, אי לאו היקשא דאתי לחייבן מן התורה. ורבי יוסף איש ירושלים תירץ דסלקא דעתין למפטריה לנשים מאכילת מצה מגזירה שוה דט"ו ט"ו מחג הסוכות, והוה אמינא כשם שנשים פטורות מסוכה, כך יהיו פטורות מאכילת מצה, קא משמע לן היקשא דנשים חייבות במצה ע"ש.

הרי לנו מבואר באר היטב שלתירוצן קמא דהתוספות אהני האי טעמא דאף הן היו באותו הנס, לחיובי נשים במצות דאורייתא על כל פנים מדרבנן, ולתירוצן רבי יוסף איש ירושלים מתבאר לן דהטעם אף הן היו באותו הנס מהני לחייבן אף במצוות דאורייתא ודוק. **ובואת** מצאתי בס"ד לחד מתקיפי קמאי ז"ל, בספר שיטה לא נודע למי על מסכת קידושין (ל"ד א') שאף הוא הקשה כקושיית

ועם שאיני כדאי כלל ועיקר, וידעתי גם ידעתי אפיסות ערכי מול עוזו נפלאות תורתו זיע"א, אבל אחר שפקדונו רבותינו דחייבים אנו למשכוני נפשין להעמיד דברות רבותינו ראשונים כמלאכים זיע"א, ומצוה גדולה לברר מקחו של צדיק, הם גדולי חכמי ישראל ראשונים ואחרונים, וכמו שכתב רבינו הגדול החתם סופר ז"ל בספר תשובותיו או"ח (סימן קי"ז ד"ה שוב): "ומפני קושיות לא נוכל לדחות דברי ראשונים, וצריכים אנחנו למשכוני נפשין לקיים דבריהם", ושם יו"ד (סימן רצ"ה ד"ה והנה) כתב: "ואומר אני דמחויבים אנחנו למשכוני נפשין בתר מהרי"ל אשר מפיו אנחנו חיים", ועיין בזה בארוכה בחיבורי ברית יעקב (סימן ב' פרק ד' ד"ל ע"א), ובחיבורי כרם יעקב (סימן י"ג דקנ"ג ע"א), ובחיבורי זרע חיים (סימן א' אות א' דף א'), ועוד שם (סימן ד' אות ג' דף נ"א), ובחיבורי כנסת חיים (דף קמ"ז), ובחיבורי ברכי נפשי ח"ב (דף צ"ג), ובחיבורי נר יהודה (דף רמ"ט), ובחיבורי זכות יצחק ח"א (דף קכ"ד), ובחיבורי וזאת ליהודה (דף ק"י), ובחיבורי זכרון משה ח"ב (דקכ"ח ע"א, ודקמ"ע ע"ב), ובשאר חיבורי בס"ד.

ומה גם ביודעינו שרבינו **הרשב"ץ** הוא **גדול המורים**, כלשון החיד"א ז"ל ביעיר און (מערכת ל' כלל י"ט ומערכת ס' כלל י"א), והגאון רבי אליעזר חזן ז"ל בספר עמודי הארזים שעל ספר היראים (סימן ט' דכ"ז סע"ב) כתב: "מי לנו גדול בדורות האחרונים כרשב"ץ ז"ל, והוא נכבד מכת האחרונים, ונחשב לנו מכת הראשונים", ומהרי"ש נתנזון ז"ל בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה תנינא ח"ד סימן ק"ד) כתב: "**והרשב"ץ רב קדמון גדול מאוד**" ע"ש, ובספר נימוקי או"ח (סימן קנ"ח אות ד') כתב **הרשב"ץ גדול הראשונים**, עיין שם, ולכן בוודאי אי אפשר

בשירי ברכה (שם אות א'), ובספרו מחזיק ברכה או"ח (סימן תע"ג אות ח' וקונטרס אחרון שם אות ג'), ובספרו דברים אחרים (בסופו דף קפ"ד), ובספרו שמחת הרגל על הגדה של פסח (פסקא מגיד, דף כ"ו), ובספרו גאולת עולם על הגדה של פסח (ד"ה סע"ג), ובספרו דבש לפי (מערכת א' אות כ"ח), ע"ש. [ולא ידעתי מדוע הגאון רבי אברהם ענתבי ז"ל שבספרו דרך חוקיך הנ"ל, עם שעשה שם כמעט קיצור ספר ברכי יוסף הלכות פסח, כאן לא עמד בזה ולא הביא דבריו].

וגם הגאון המובהק רבי ישמעאל כהן גדול ממודינא ז"ל בספרו שבח פסח (ד"ד ע"ג אות ג') האריך בזה והעלה לדינא כן דנשים חייבות בהגדה עש"ב, ובמפתחות הספר כתוב: "העלה דאף הנשים חייבות בסיפור ההגדה לדעת רוב הפוסקים מדאורייתא, ולדעת קצת מדרבנן, אבל ליכא למאן דאמר דפטורות".

ובזאת ראיתי לגאון המובהק מקרלין רבי שמואל אביגדור תוספאה ז"ל, בהגדה של פסח שלו (דל"ב ע"ב) שכה כתב: "נשים חייבות באמירת ההגדה מן התורה, דהן היו באותן הנס", ובביאורו שם האריך להראות על מה אדני פסקו זה הוטבעו, ודבריו כעין דברי הגאון חיד"א ז"ל והגאון רבי ישמעאל הכהן ז"ל דלעיל עש"ב, ועיין גם לגאון רבי שלמה הכהן ז"ל מווילנא מה שהוסיף בהגהות אחיו מראה כהן לפסחים (קט"ז ב') ע"ש.

והנה שם בספר החינוך לא מבואר הטעם מדוע אכן נשים חייבות באמירת ההגדה, ותו הלא לכאורה הויה מצוות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות, וכן העיר ועמד בזה במנחת חינוך שם (אות ו') עיין שם.

אבל עם דברי הנך רברבי ז"ל דטעם דאף הן היו באותו הנס מהני גם למצוות

התוספות דמגילה, ותירץ כתירוצי קמא, דטעמא דאף הן היו באותו הנס לא מהני למילי דאורייתא, ובתר הכי תירץ כתירוצי רבי יוסף איש ירושלים, ומשמע לי שתירוצי זה נקט לעיקר עיין בדבריו, הרי שמצאנו חבר לרבי יוסף איש ירושלים, ועיין פרי מגדים (סימן תע"ג אשל אברהם אות ט"ז), ועוד לו שם (סימן תע"ט אשל אברהם אות ב') ודוק. [והגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בגיליוני הש"ס למגילה שם הביא משו"ת מהרי"ל (סימן צ"ד ד"ה ומה שנסתפקת) דסבירא ליה דטעם אף הן היו באותו הנס, לא מהני לחייבן במצוות דאורייתא אף מדרבנן ע"ש, וק"ק שהיה לו להזכיר שכבר כתבו כן התוספות דפסחים והמרדכי דמגילה וכן"ל].

ובהיותי בזה ראיתי לגאון עוזינו הרב חיד"א ז"ל בספרו ברכי יוסף (סימן תע"ג אות ט"ו) שישב על מדוכה זו, אם האי טעמא דאף הן היו באותו הנס מהני למצוות דאורייתא, והזכיר לדברי התוספות דפסחים והמרדכי דמגילה דלא מהני האי טעמא דאף הן היו באותו הנס למצוות דאורייתא, ולעומתן הביא דברי התוספות דמגילה דלעיל דסבירא להו דמהני האי טעמא למצוות דאורייתא וכמשנ"ת, והוסיף הגאון חיד"א ז"ל שכן מבואר בתשובות מהר"מ מרוטנברג (דפוס פראג סימן תע"ג) שטעם שאף הן היו באותו הנס מהני אף למצוות דאורייתא עש"ב, והביא הגאון חיד"א שבספר החינוך (מצוה כ"א) כתב להדיא שנשים חייבות באמירת ההגדה ע"ש.

ובספרו בתי הנפש על הגדה של פסח (ד"ב ע"ד) כתב הגאון חיד"א ז"ל: "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, אפשר דבכלל זה הוא שיאמר גם כן בלשון לעז שיבינו אנשי ביתו, דהנשים גם כן חייבות בהגדה", ועיין בהאי מילתא לגאון חיד"א ז"ל

מילואים

הנה כל האמור כתבתי בס"ד בימי חודש ניסן תשל"ז, ואחר כך נדפסו ובאו לידי עוד כמה חיבורים וראיתי שדנו בזה, עיין לגאון רבי ישראל וולעץ ז"ל בספרו שו"ת דברי ישראל ח"א (ס"ס קכ"א), ע"ש. ושו"ת רבבות אפרים ח"ד (סימן קי"ג אות ט"ז דר"ד ע"ב). [ועיין גם פרי ע"ה ח"א (דקל"ז ע"ב)].

ובשנת תשנ"ג נדפס הספר היקר בירור הלכה מהדורה תנינא, ושם (סימן תע"ב דף רכ"ג ואילך) האריך מאוד מאוד בזה, והעלה שאחר שיש מחלוקת בדבר נשים חייבות באמירת ההגדה, אלא לא תוציא זכרים באמירת ההגדה עש"ב. [ומה שתמה שם (דרכ"ה ע"א) על שמו"ז הגאון ז"ל בכף החיים לא הביא דברי רבי חיים פאלאג'י ז"ל - תמה אני על תמיהתו, שהרי בכף החיים שם הביא לדברי בנו בספר יפה ללב ח"ב (סימן תע"ב אות י'), והמעיין שם יראה שכבר הוא ז"ל הביא דברי אביו ז"ל הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל, בספרו מועד לכל חי ע"ש, ומה צריך עוד, וז"ב].

ובשנת תשנ"ו זכינו לאור גדול, הוא שו"ת אגרות משה אורח חיים ח"ה, וראיתי שם (סימן כ' אות ל"ג דס"ט ע"א) שהאריך בענין זה אם אשה חייב באמירת ההגדה, וכה פסק לדינא שם (דס"ט ע"א): "להרמב"ם, והטור, והשלחן ערוך, יכולה אשה להוציא את בעלה שאינו יכול לומר הגדה, **וכן יש להורות**", עכ"ל. [ולכאורה אחר שיש בדבר מחלוקת רבתי במצוה דאורייתא כנ"ל, יש לומר שהאשה לעצמה מחויבת באמירת ההגדה, אבל לא להוציא לאנשים אחרים, וכמו שהביא בארוכה בספר בירור הלכה הנ"ל ודוק].

דאורייתא, יובנו דברי בעל החינוך היטב ודוק. [ומצאתי שכבר כתב כן בשדי חמד פאת השדי (מערכת א' כלל כ"ו), ושם בשו"ר הפאה (כלל ט"ו) ע"ש].

ומה שהקשה הגאון רבי אברהם ענתבי ז"ל והוכיח דאי אפשר לומר שהטעם שאף הן היו באותו הנס יועיל אף למצוות דאורייתא, מסוכה ומצה וכנ"ל, כבר הרגישו בזה גאוני בתראי וכמבואר בברכי יוסף שם (ד"ה ועוד), ובדברי הגאון מקרלין ז"ל דלעיל, ועיין לגאון רבי יוסף אירגאז ז"ל בשו"ת דברי יוסף (סימן נ"ה), ושער המלך הלכות חמץ ומצה (פ"ז ה"א), ובספר לימודי ה' (לימוד קצ"א), ושו"ת הרי בשמים ח"א (סימן קי"ט דקט"ז ע"ד ודק"ז ע"א), ושו"ת בנין ציון ח"ב (סימן מ"ג) ע"ש, ועיין קובץ שיעורים פסחים (אות רי"ג). [וכעת בא לידי הספר היקר אבני ציון ח"א וראיתי שם (סימן נ"א דרי"ט ע"א) שציין עוד בזה לפרי מגדים או"ח (סימן תרכ"ה), ושו"ת חתם סופר או"ח (סימן קפ"ה), ושו"ת מתת ידו ח"א (סימן כ"ח) וע"ש].

ועל כל פנים משנת רבינו הרשב"ץ ז"ל מחוות וכל דבריו בהשגחה נאמרו כדרכו דרך הקודש, ואין בהם נפתל ועיקש, כסאו נקי ומשנתו ברורה זיע"א.

ולענין הלכה, כבר העלה גאון עוזינו החיד"א ז"ל בברכי יוסף (שם) שנשים חייבות באמירת ההגדה, ושכן מורה בעליל פשוט לשון מרן ז"ל ששם כתב שנשים חייבות **בכל המצוות** הנוהגות בליל הסדר, וכן הסכימו רבנן בתראי נ"ע הביאו דבריהם מו"ז הגאון ז"ל בכף החיים (סימן תע"ב אות פ"ט), ועוד שם (סימן תע"ג אות קל"ו) ע"ש, ובמשנה ברורה (שם אות מ"ה) וביאור הלכה (ד"ה שלא כסדר), וערוך השלחן (שם אות ט"ו) ע"ש, וכן עיקר.

משנה הלכות שופר (פ"א ה"ו) ומשנה למלך הלכות כלים (פכ"ד סה"ז), ועיין כסף משנה הלכות דעות (פ"ה ה"ט), ובשו"ת ישיב משה ח"א (ס"ס רס"ב) כתב שמרן ז"ל בשלחן ערוך שכתב וכו' היינו תנא והדר מפרש ע"ש. וכן כתב לענינו בשו"ת ימי יוסף בתרא חו"מ (סימן ל"א דף שע"ב), וגם גבי רמ"א ז"ל בהגה, מצינו כן דתנא והדר מפרש וכדכתב בספר מטה יהודה (סימן תמ"ז דין ה' דר"מ ע"ב, ד"ה וראיתי) ודוק].

ולא דמי כלל לדברי מרן ז"ל דלעיל, דהוא ז"ל שעסק שם בהלכות ליל הסדר וארבע כוסות, הוצרך לכתוב דנשים חייבות בארבע כוסות, והוסיף אגב זה שחייבות בכל המצוות הנוהגות באותו לילה, ולא נחית כלל לפרט חיובי המצוות דנשים, מה שאין כן בעל הלכות גדולות ז"ל שירד ללמדנו חיובי מצוות דנשים ופרט ופירש אותן להדיא, וסיפור יציאת מצרים לא זכר, שמע מינה שדעתו דפטורות מזה ודוק.

ועוד קשה לי איך אפשר לומר בפשיטות שדעת בעל הלכות גדולות ז"ל **שנשים** חייבות במצות עשה דסיפור יציאת מצרים, אחר שדעת בעל הלכות גדולות ז"ל שאפילו **אנשים** אינן חייבין בסיפור יציאת מצרים, שהרי בעל הלכות גדולות לא מנה כלל ועיקר מצוה זו דסיפור ביציאת מצרים בליל פסח במנין תרי"ג מצוות שלו, צא וראה, ועיין בזה לגרי"פ פרלא ז"ל בביאורו לספר המצוות דרס"ג (עשה ל"ג), ובמשנה הלכות שם (סימן ס"ח), ובחיבורי זכרון משה ח"ב (סימן י"ג, י"ד, וט"ו), ועוד יתבאר בעזה"י.

עוד בענין הנ"ל

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: מצאתי אצלי בקונטרסים ישנים שלי מלפני

כתב מרן ז"ל בשלחן ערוך או"ח (סימן תע"ב סעיף י"ד): "גם הנשים חייבות בארבע כוסות, ובכל המצוות הנוהגות באותו הלילה". **מדברי** מרן ז"ל שנשים חייבות בכל המצוות הנוהגות באותו לילה, מתבאר דנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים, וכדכתבו במשנה ברורה וכף החיים שם.

וחזינא לגאון, הוא רבינו שמעון קיירא ז"ל, בספר הלכות גדולות (הלכות פסח דף ק"פ) שכתב: "ונשים אף על גב דכל מצוות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, לענין פסח מיחייבין בכל מילי כגברי, לבעורי חמירא, ומיכל פטירא, ומישתי ארבע כסי דחמרא, דאמר רב יהודה אמר שמואל נשים חייבות בארבעה כוסות הללו, שאף הן היו באותו הנס".

ויש מי שכתב שמתוך זה שבעל הלכות גדולות כתב ד"נשים לענין פסח מחייבין בכל מילי כגברי", שמע מינה שנשים חייבות בקריאת ההגדה, ומקור דבריו בשו"ת משנה הלכות חי"ג (סימן ס"ט) ע"ש.

ותמהני, דלכאורה נהפוך הוא, דיש לומר מתוך דבעל הלכות גדולות ז"ל ירד לפרט ולפרש חיובי הנשים בפסח, ואמר שחייבות בביעור חמץ, וחייבות באכילת מצה, וחייבות בארבע כוסות כנ"ל, ולא הזכיר מצות סיפור יציאת מצרים - הוה אומר שמזה הן פטורות, ומה שכתב דנשי "לענין פסח מיחייבין בכל מילי כגברי", אינו אלא כתנא והדר מפרש, וכבר מצינו בפוסקים "תנא והדר מפרש" כדכתב רבינו החבי"ב ז"ל בספרו כנסת הגדולה חו"מ מהדורה קמא (סימן ע' הגב"י אות ט') ע"ש ודוק. [ואפילו בדברי הרמב"ם ז"ל דהוא תנא דווקאה טובא, מצינו שכותב בסגנון "תנא והדר מפרש", כדכתבו מרן ז"ל בכסף

בתלמוד, אלא עוד נסתר זה ממה דקיימא לן דנשים חייבות גם בפסח שני, ובפסח שני הלא אין מצוה מיוחדת מאכילת מצה.

אמנם אם נרצה למצוא טעם זה לחיוב זה דפסח בנשים, יש לומר פשוט, דהא עיקר טעם ממצות אכילת פסח היה לסימן שפסח הקב"ה על בתי ישראל בנגפו את בכורי מצרים, ולא נתן המשחית להרוג את בכורי ישראל, ולדורות הוי מצוה זו זכר לענין זה, ואיתא בפסיקתא (פרשת בא) ומת כל בכור בין בכור זכר בין בכור נקבה, אם כן פסח הקב"ה גם על בכורות ישראל הנקבות, ואם כן הלא אף הן היו באותו הנס, ופשוט דחייבות בשביל זה כמו אנשים, וכמו שחייבות מטעם זה בארבע כוסות ובמקרא מגילה ועוד, כנודע, עד כאן מספר תורה תמימה.

וברי להעמיד דברים על אמיתותן, ולהראות שכל דברות רבותינו הראשונים כמלאכים ע"ה, אמת ויציב אמת ואמונה, צריך אני להביא כל דברי הרשב"ץ ז"ל, בשו"ת תשב"ץ שם (ח"א סימן ג') וזו לשונו: "עוד שאלת מפני מה חייבה תורה בקרבן פסח במועדו לנשים כאנשים. ולפי הכלל שבידינו תהיה פטורה, דאמרינן כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ממנה וכו' וכו'."

תשובה: "הוי יודע דבתלמוד קידושין (ל"ד א') אמרינן הני כללי דמתניתין לא ילפינן מיניהו, דאין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהם חוץ, שהרבה מצוות יצאו מכללות אלו, וכולהו ילפינן להו מקראי בין לחיוב בין לפטור, ומצות עשה שהזמן גרמא דנשים פטורות ממנה ילפינן מתפילין, מה תפילין מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות ממנה, אף כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. ונפקי מהאי כללא מצה ושמחה

רבות בשנים, עוד דברים השייכים לענין הנ"ל, ולשלמות הדברים, ולתועלת המעיינים הע"י, הנני קובעם כאן סמוך ונראה למאמרי הנ"ל.

שמות (י"ב א'): "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר וגו', דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשור לחדש הזה, ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית, ואם ימעט הבית מהיות משה, ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו במכסת נפשת, איש לפי אכלו תכסו על השה."

פסחים (צ"א רע"ב): "אשה בראשון שוחטין עליה בפני עצמה, ובשני עושין אותה טפילה לאחרים דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר אשה בשני שוחטין עליה בפני עצמה, ואין צריך לומר בראשון, רבי שמעון אומר אשה בראשון עושין אותה טפילה לאחרים, בשני אין שוחטין עליה כל עיקר. במאי קמיפלגי רבי יהודה סבר במכסת נפשת ואפילו אשה וכו', ורבי יוסי מאי טעמא דכתיב בראשון במכסת נפשת ואפילו אשה וכו'", ועיין פירוש רש"י ותוספות ז"ל.

ומבואר שם דלרבי יהודה ורבי יוסי נשים חייבות בפסח, דכתיב מכסת נפשות לרבות אשה. [וראה נא ראה שתיבות התורה שבכתב "מכסת נפשת", עולים בגימטריא ממש כדרשת רבותינו בתורה שבעל פה "לרבות את האשה", חושבנא דדין כחושבנא דדין].

ובספר תורה תמימה שמות שם (פ"ב אות ל') כה כתב: "בשו"ת תשב"ץ ח"א (סימן ג') כתב בטעם חיוב נשים בפסח משום דכיון דחייבות במצה, דרשינן כל שישנו באכילת מצה ישנו באכילת פסח ע"ש.

והנה לבד שאין הדרשה מוכרחת, כי מניין לנו לחדש מנפשנו דרשות שלא נאמרו

ולפי זה מבואר יוצא שכל מה שכתב בספר תורה תמימה, הן הם ממש דברי הרשב"ץ ז"ל עצמו, הן הטעם הראשון דהיקש, והן הטעם שהרב תורה תמימה כותבו כאילו מדעתו, דהיינו שאף הן היו באותו הנס של נגיפת מצרים.

גם מה שהרב תורה תמימה שנשים חייבות בפסח מטעם שאף הם היו באותו הנס, הנה לכאורה דבריו סותרים זה את זה, שכאן מבואר דהרב תורה תמימה סובר שטעם זה דאף הם היו באותו הנס מועיל לחייב גם מצוות דאורייתא, ואילו בתורה תמימה דברים (פרק ט"ז אות י') כה כתב: "והשתא דאיתרבו נשים בבל תאכל חמץ איתרבו נמי באכילת מצה על פי היקש, עיין פסחים (מ"ג ב'), ומה שלא הזכירו כאן לחייב נשים במצה מצד הסברא שאף הן היו באותו הנס, כמו שמתחייבות מטעם זה בארבע כוסות ובמקרא מגילה, משום דסברא זו דיה רק לחייב מדרבנן, וכאן אשמעינן חיוב מדאורייתא", הרי שכאן אזיל בתר איפכא, שטעם זה דאף הן היו באותו הנס, אינו מועיל רק לחייב הנשים במצוות דרבנן, וצ"ע.

ובהיותי בזה מצאתי לגאון המובהק מקיטוב, רבי יעקב שור ז"ל בתשובתו הנדפסת בקובץ התורני היקר "המאסף" שנה ט"ו כרך א' (חוברת ר' סימן מ"ה אות ד' דע"ו סע"ג) שכה כתב: "ותמהתי על התשב"ץ ח"א (סימן ג') שכתב שהטעם דנשים חייבות בקרבן פסח משום דאף הן היו באותו הנס, כמו שנתחייבו מהאי טעמא במגילה ונר חנוכה ע"ש.

ודבריו תמוהים, דטעם זה באמת לא מהני רק במצוות דרבנן, וכמו שכתבו התוספות מגילה (ד' א'), וטעם חיוב נשים בקרבן פסח מפורש בפסחים (צ"א ב') דילפינן מקרא דמכסת

והקהל, דכולהו הוו מצוות עשה שהזמן גרמא, ונשים חייבות כדאיתא התם, ונפקי כולהו מקרא לחיובא, או מהקישא כדמקשינן מצה לחמץ בפסחים (מ"ג ב'), וזכור לשמור לחייבן בקידוש היום כדאיתא בברכות (כ' ב'), ובפסחים (צ"א ב') ילפינן נמי מקרא דנשים בפסח ראשון חובה ובשני רשות.

ומה ששאלת הטעם למה חייבן בפסח - גזרת הכתוב לחייב בקצתן ולפוטין בכלן. מיהו לענין פסח נראה הטעם מפורש לפי שטעם הפסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל, והן היו באותו הנס, ומטעם זה נתחייבו במגילה ובחנוכה (מגילה ד' א').

אי נמי כיון שחייבות במצה, משום טעמא דכל שישנו בבל תאכל חמץ, ישנו בקום אכול מצה, מהאי טעמא גופיה נתחייבו באכילת פסח, דהא כתיב על מצות ומוריים יאכלוהו, וכל שישנו בקום אכול מצה ישנו בקום אכול פסח.

ובתלמוד למדו זה ממה שכתוב במכסת נפשות ואפילו אשה, והוא לדעת רבי יהודה ורבי יוסי, אבל לדעת רבי שמעון אינן חייבות בו, שנאמר איש לפי אכלו, איש ולא אשה כדאיתא בפסחים (צ"א ב'). עד כאן דברי רבינו הגדול הרשב"ץ ז"ל.

הרי לך מבואר בדברי הרשב"ץ ז"ל, דמה שנשים חייבות במצות פסח עם שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, היינו משום דהוי גזרת הכתוב, ובתלמוד נפקא לן מקרא ד"במכסת נפשות", וכנ"ל, והוסיף הרשב"ץ ז"ל שיש לכיון זאת בהיקש דכל שישנו בקום אכול מצה וכו', אי נמי מטעם שאף הם היו בכלל הנס.

בפסחים (צ"א ב') דילפינן מקרא דמכסת נפשות, וזה פשוט, וריהוט דבריו מורה דלכאורה נעלם תלמוד ערוך זה מרבינו הרשב"ץ ז"ל, וזה רחוק ואי אפשר, ותימה ואיני יודע מדוע לא כתב שהרשב"ץ ז"ל עצמו שם בדבריו כבר הביא דברי התלמוד בפסחים הללו, ואין כל חדש כנ"ל, וצ"ב.

ודע שמה שהקשה בספר תורה תמימה על הטעם שכתב הרשב"ץ ז"ל דחיוב נשים בפסח משום דכיון דחייבות במצה, דרשינן כל שישנו באכילת מצה ישנו באכילת פסח, שהיא דרשה מעצמו כנ"ל, יש לעיין מפסחים (ק"כ א') ותוספות שם (צ"ט ב'), ולא עיינתי בזה, וכן מה שכתב התורה תמימה שזה נסתר זה ממה דקיימא לן דנשים חייבות גם בפסח שני, ובפסח שני הלא אין מצוה מיוחדת מאכילת מצה - יש לעיין מההיא דפסחים (צ"ה ב') בהיקש פסח ראשון לשני, שרק בגופו ולא בדברים שעל גופן, ולא עיינתי בזה כעת, ועוד יתבאר בעזה"י.

נפשות, וזה פשוט, עד כאן דברי הגאון מקיטוב ז"ל.

ובעניו תמה אני על עצמי, חדא שבתוספות במגילה (ד' א') שהוא ז"ל עצמו ציין, מבואר לפי תירוץ קמא דהאי טעמא דאף הן היו באותו הנס, אהני לחיובי נשים במצוות דאורייתא על כל פנים מדרבנן, ולתירוץ רבי יוסף איש ירושלים בתוספות שם, מתבאר לן דהטעם אף הן היו באותו הנס מהני לחייבן אף במצוות דאורייתא ע"ש, ואם כן בתוספות במגילה שם כבר נזכר כדברי הרשב"ץ ז"ל.

ותו לא זכר שלשיטה זו שטעם "אף הן היו באותו הנס", מועיל גם לחייב מצוות מן התורה, יש עוד חברים מרבתינו הראשונים ז"ל שכך דעתם, עיין לגאון חיד"א ז"ל ברכי יוסף (סימן תע"ג אות ט"ו), וכמבואר בארוכה במאמרי לעיל, וצ"ב. [ודבריהם נעלמו גם מהרב תורה תמימה דברים הנ"ל].

גם מה שכתב הגאון רבי יעקב שור ז"ל: "וטעם חיוב נשים בקרבן פסח מפורש

הגדה של פסח

בענין מצוות סיפור יציאת מצרים ברננה

וראיתי למפרש אזהרות דרבינו שלמה ׳ן׳ גבירול ז"ל, הוא רבינו הרשב"ץ ז"ל, בספר זהר הרקיע שלו שם (אות ל"ב) שכה כתב לבאר: "היותר טוב שאפשר שיאמר בפירוש זה הבית, הוא מה שפירש בו מפרש האזהרות, שהוא לספר ביציאת מצרים בלילה הראשונה, שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא, והיא מצוה נמנית בתרי"ג.

ופירושו לפי זה, ללמד אמונת השי"ת לבני בקול רנה, כאומרם ז"ל (פסחים פ"ה

שמות (י"ג ו'): "שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג לה', מצות יאכל את שבעת הימים, ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך, והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים."

רבינו שלמה ׳ן׳ גבירול ז"ל באזהרות שלו (מצוות עשה) כה כתב ופייט: "ולמוד נאמנה לבנים ברננה" עכ"ל. וצריך ביאור מהו שסיים רבינו שלמה ׳ן׳ גבירול ז"ל **ברננה**. למה הכוונה.

באגדה [מדרש תהלים פ"א] בא הכתוב ללמד על סנחריב, ולימד על פרעה, שאמרו אבותינו שיר להלל בשעת אכילת הפסח". והשוה עם דברי רש"י לישעיה שם ודוק.

ומדברי ספר הפרדס משמע כדברות הרשב"ץ ז"ל, שהרי פתח ואמר: "ופותחין בהגדה וקורין בשיר והלל", ומיד מסיים "שכך מצינו באבותינו במצרים שאמרו שיר והלל על אכילת הפסח", ומבואר שמשיר והלל דעל אכילת פסח, למד לעצם אמירת ההגדה שיקראנה בשיר והלל, וזה כרשב"ץ ז"ל ודוק.

ובס"ד נראה לי שכוונת רבותינו רבינו שלמה ׳ן גבירול ז"ל, ורבינו יצחק אלברגלוני ז"ל, היא כמו שכתב בספר שבלי הלקט (סימן ר"ח): "ואומרים פה אחד **בהלל ובשיר ובנחת** הא לחמא עניא וכו', שכן מצינו באבותינו, שנאמר (ישעיה ל' כ"ט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב", וכיוצא בזה פירש הריטב"א ז"ל בביאורו להגדה של פסח: "ואפילו כולנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, אפילו כולנו חכמים, אנחנו מצווין **לספר בזה בשמחה ובהודאות**", ע"ש.

הרי לנו מפורש בדברי רבנן קמאי ז"ל, דהגדה של פסח נאמרת "בהלל ושיר בשמחה ובהודאה", והן הם דברות רבינו יצחק אלברגלוני ז"ל שכתב "חירות ליל שימורים, לגמור בהם **רננים**, ותגיד ותודיע לבנך אמונתי", ודברות רבינו שלמה ׳ן גבירול ז"ל "ולמוד נאמנה לבנים **ברננה**" ודוק.

אלא שעדיין לא מצאנו מקור נפתח לזה, ויתכן ואפשר לומר דהנה בעל שבלי הלקט ז"ל הביא הפסוק דספר ישעיה "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג", וליל התקדש חג, היינו ליל פסח, כדפירשו רש"י ורד"ק שם על פי דרשת

סע"ב) כזיתא דפסחא בביתא והלילא פקע איגרא, כלומר שאומרו בקול רם עד השמים הגיע, ועל דרך זה נזכר במדרש חזית בפסוק השמיעני את קולך, ומה שיסייע פירוש זה הוא שרבינו יצחק ב"ר ראובן אלברגלוני כתב מצוה זו כיוצא בלשון הזה: "חירות ליל שימורים, לגמור בהם רננים, ותגיד ותודיע לבנך אמונתי", עד כאן דברי רבינו הרשב"ץ ז"ל.

הרי שהרשב"ץ ז"ל פירש כוונת רבינו שלמה ׳ן גבירול ז"ל באומרו "ולמוד נאמנה לבנים ברננה", שנתכוין לסיפור יציאת מצרים כנ"ל, אלא שעדיין אינו מובן מה ענין "הרננה" לסיפור יציאת מצרים, וגם צ"ב מה שרבינו יצחק ב"ר ראובן אלברגלוני ז"ל כתב "חירות ליל שימורים, לגמור בהם **רננים**, ותגיד ותודיע לבנך אמונתי".

ומה שהרשב"ץ ז"ל פירש על פי אמרם במסכת פסחים הנ"ל כזיתא דפסחא בביתא והלילא פקע איגרא, וכן מה שרמזו הרשב"ץ ז"ל למאמרם במדרש חזית, הוא מדרש שיר השירים רבה (פ"ב ס"מ) וכך אמרו: "השמיעני את קולך זה קריאת ההלל בנועם, בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום, מתלא אמר פסחא בבייתא והלילא מתברא אברייאה", אבל הוא גבי אמירת **הלל על קרבן פסח**, ולא על עצם מצוות סיפור יציאת מצרים, ועדיין לא ראינו להדיא במאמרי רז"ל בתלמוד ובמדרש הנ"ל, שיש לומר ההגדה ולספר ביציאת מצרים ברננה שיר ושמחה, וצ"ב.

ומצאתי בספר פרדס הגדול, דבי מדרשא דרש"י ז"ל (הלכות פסח סימן קל"ב דכ"ז ע"ד): "ופותחין בהגדה וקורין בשיר והלל, שכך מצינו באבותינו במצרים שאמרו שיר והלל על אכילת הפסח, שנאמר בישעיה (ל' כ"ט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, ומצינו

תורת ה', ואמר הפייט "ברננה", על פי מאמרם (מגילה ל"ב א') כל הקורא בנעימה, ומה שפירש הרשב"ץ ז"ל לא נלע"ד עכ"ל.

ובאמת לפי הנודע שרבינו שלמה ׳ן גבירול ז"ל יסד מצוותיו באזהרות שכתב, לפי סברת ומנין המצוות של בעל הלכות גדולות, וזו לשון הגאון אדמו"ר רבי צדוק הכהן זצ"ל מלובלין בספרו פרי צדיק בראשית (קונטרס שביתת השבת סימן א' דל"ד ע"ג): "אזהרות רבי שלמה ׳ן גבירול ז"ל - הולכים במנין המצוות כשיטת בעל הלכות גדולות", וכן כתב הגאון רבי שאול הכהן ז"ל בנתיב מצותיך על פני כל ספרו, וכן כתב הגרי"פ פרלא ז"ל בפירושו לספר המצוות דרס"ג על פני כל ספרו, ולדוגמא בעלמא עיין לו ח"א (דקפ"ד סע"ד, ודשמ"ו סע"ב), ושם ח"ב (דרנ"ו סע"א, ודשמ"ז סע"ב) ועוד הרבה.

אם כן לכאורה בעל כרחיך צריכים אנחנו לפרש דברי רבינו שלמה ׳ן גבירול ז"ל כפירושים האחרים, ולא כפירוש הרשב"ץ ז"ל, שהרי בעל הלכות גדולות ז"ל במנין המצוות שלו לא מנה כלל למצוות סיפור יציאת מצרים, ועיין מה שכתב בזה הגרי"פ פרלא ז"ל בביאורו לספר המצוות דרס"ג (עשה ל"ג דקפ"ז ע"ב), ואיך נפרש כוונת רבינו שלמה ׳ן גבירול ז"ל דלא כסברת בעל הלכות גדולות ז"ל, וצ"ב.

וכבר ראיתי לגאון רבי שאול הכהן ז"ל בספרו נתיב מצותיך שכתב שדוחק הוא שרבי שלמה בן גבירול ז"ל יהיה כסברת הרמב"ם, ואין צריך לזה הואיל ורבי שלמה ׳ן גבירול אחר בעל הלכות גדולות נמשך ע"ש, והגרי"פ פרלא ז"ל בביאורו לספר המצוות דרס"ג ח"ב (דרנ"ו סע"א) כתב: "והרשב"ץ בזה הרקיע רצה להסב כוונת רבינו שלמה ׳ן גבירול ונדחק שם,

רז"ל, וכתב שם הגאון מלבי"ם ז"ל: "כליל, הכ' הוא כ' הזמן, וענינו בליל" ע"ש.

ולפי זה יש לומר דמכאן נפקא לומר ההגדה בשיר רננה, וכוונת המקרא דבליל התקדש חג, שהוא ליל פסח כנ"ל, ואמר "התקדש" כלומר מיד עם בואו, השיר יהיה לכם, ושיר היינו אמירת הגדה של פסח, שהרי אומרה בליל פסח בהתקדשו, ומדאפקה בלשון "שיר", שמע מינה דאמירת ההגדה צריכה להיות בשיר ורננה, וסמוכין ותמוכין לזה מצאתי בס"ד במדרש אגדת בראשית (פרק ס'): "וכן את מוצא במצרים, היו משועבדין, וכיון שהצילן, היו יושבין ואוכלין ומיד אמרו שירה, שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג", ויש לפרש כנ"ל שמיד כשישבו ואכלו אמרו שירה, דהיינו סיפור יציאת מצרים, דוק ועיין.

ובתב בספר פלא יועץ (ערך הגדה דמ"ו ע"א): "קריאת ההגדה בליל פסח הוא מצוה דאורייתא וכו', ויכוין שכל תיבה ותיבה תעלה למעלה, ויתוקנו הדברים בשרשן במקום עליון, והפליגו בספר הזהר הקדוש ח"ב [ד"מ ע"ב] בשבח המגיע למספר ביציאת מצרים **ושמח** בההוא סיפורא וכו', וכל דבר ודבר ובכל דיבור ודיבור **ובפרט השמחה שלנו**, עושה פרי למעלה, ועושה נחת רוח ליוצרנו, וכוונה בשמים עליותיו". וכיוצא בזה כתב בספר יסוד ושרש העבודה (ש"ט פ"ו) שעיקר מצות סיפור יציאת מצרים היא השמחה והחדוה שבלבו ע"ש.

ובהיותי בזה ראיתי לגאון רבי שאול הכהן מגרבה ז"ל, בביאורו "נתיב מצותיך", על אזהרות רבינו שלמה ׳ן גבירול שכה פירש דבריו: "ולמוד נאמנה, הוא לימוד תורה שכתוב בה עדות ה' נאמנה, והיא מצוות ולמדתם אותם את בניכם, שמצוה עלינו ללמד

רבינו שלמה ׳ גבירול ז״ל, שהוא נמשך תמיד כמעט בכל דבריו אחר בעל הלכות גדולות, ועיין.

וכך דרך הרשב״ץ ז״ל בכל מקום בפירושו להסב כוונת רבינו שלמה ׳ גבירול ז״ל לדעתו, אם כי אין ספק כלל דלא זו הדרך שהלך בה

הוחזק כפרן

בפני בית דין, אבל אם הוא מתורת נדר אינו יכול לחזור בו ועוד עיין שם.

וארשום למזכרת עד שנעיין בה, שלכאורה יש לומר דאחר שהנידון שם היה גבי איסורא ולא גבי ממונא, כיעויין שם, הרי כל כי האי כבר הגאון שואל ומשיב ז״ל עצמו בספרו ידות נדרים יו״ד (סימן רל״ד יד שאל אות ל״ה דנ״ח ע״א) הכריע כדברי הש״ך (שם אות נ״ט) דהוחזק כפרן אומרים בממון ולא באיסור, ותמה על החכם צבי (סימן ל״א) דלא נחית לזה ע״ש, ולפי זה גם כן היה לו לומר ולהשיב בנדון זה, ועיין.

ובגוף הענין אם הוחזק כפרן אומרים דוקא בממון ולא באיסור - עיין שו״ת מהרש״ם ח״ג (סימן נ׳ אות ט״ו, וסימן ער״א) ובמפתחות שם שהביא שבשו״ת מהרי״ט ח״ב (יו״ד סימן כ״ז) ושו״ת חכם צבי (סימן ל״א) כתבו דלא כש״ך ע״ש, וכבר קדמו בכל זה הגאון מהרי״ש נתנון ז״ל בידות נדרים הנ״ל, ולא ידעתי מדוע לא הזכירו אחר שהיה רגיל הרבה בספר זה, ועוד עיין לו בזה בשו״ת מהרש״ם ח״ה (סימן ע״ט ד״ה וגם), ושם ח״ז (סימן נ״ג, וסימן קכ״ח ד״ה ולכאורה) ע״ש.

והגאון מהרש״ם ז״ל הביא שם מירושלמי כתובות (פ״ב ה״ה) דהוי בעיא דלא איפשטא דאמרו שם: ר״י בעי אשת איש הייתי ונתגרשתי במקום פלוני, ובאו שנים ואמרו לא נתגרשה מכחישין הן אותה, ופירש קרבן העדה דהבעיא אי נימא דאם כן גם במה שאמרה

ראיתי לגאון מהרי״ש נתנון ז״ל בספרו שו״ת שואל ומשיב מהדורה קמא (ח״א ס״א) שכתב: ״בגוף הדין אם מועיל חזרתו - ראיתי למעכ״ת שכתב בפשיטות דאין מועילה חזרתו. והביא משו״ת צמח צדק (סימן צ׳) דלא מהני כל שאמר אף בפני אחד מכל שכן בפני שנים והאריך מעכ״ת שהבעל הוחזק כפרן.

והנה שו״ת צמח צדק אינו תחת ידי, אבל בגוף הדין לכאורה הדבר מבואר דיכול לחזור בו, כיון דהודאתו הראשונה היתה בפני הרב והשו״ב, ואין שם בית דין אחר קבוע, ולפי זה הא מבואר בשלח ערוך חו״מ (סימן ג׳ ס״ב) דבפחות משלשה הודאה שמודה בפניהם כמי שמודה חוץ לבית דין, ויכולין להחליף טענותיהם שטענו בפניהם, והכופר בפניהם ואחר כך באו עדים לא הוחזק כפרן, ועיין בסמ״ע שם דאף בשנים מומחין גם כן הדין כן, והש״ך חולק דבמומחין מקרי הודאה, אבל באינו מומחין בודאי יכול לחזור. ובזמן הזה דליכא מומחין אם כן שוב יכול לחזור בו. ועיין בספר כנסת הגדולה שם (הגה״ט אות י״א) הביא בשם הרא״ם דאף בקבלו עליהם אי מהני ע״ש ועיין שם בשער המשפט בזה. ומעכ״ת לא הרגיש כלל בזה שזה יסוד גדול.

אמנם נראה לענ״ד דהדבר תלוי במה שכתבתי למעלה מחלוקת הפוסקים אם שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא הוא מטעם נדר, או מתורת הודאת בעל דין, דאם הוא מתורת הודאת בעל דין יוכל לחזור בו כל שלא הודה

בי"ש סימן רל"ד סקל"ה שהוכיח מהש"ך להיפך", הרי דכל רז לא אניס ליה שציין בעצמו לדברי היד שאול הנ"ל ודוק.

ועיין בחיבורי כנסת יעקב (דף מ"ח הערה ו') שהבאתי שכבר הגאון מהרש"ם ז"ל עצמו כתב בספרו עין הרועים (דקצ"א רע"ב אות י"ד): "בדברי הפוסקים מצוי מאוד שסומכים על מה שכתבו במקומות אחרים ועיין סמ"ע (סימן ע"ב אות ע') ע"ש", ודוק היטב. [ועיין בחיבורי כנסת יעקב שם מה שהוספתי בזה בס"ד].

אשת איש הייתי אינה נאמנת כיון דהוכחשה, ולא כפירוש הפני משה ע"ש.

ועיין לגרז"ו לייטר ז"ל בספרו שו"ת בית דוד (סימן ק"ו אות י"א) בהגותיו לשו"ת חכם צבי הנ"ל שהאריך בציונים, ותימה שלא הזכיר דברי רבו הגאון מהרש"ם ז"ל בזה וצ"ע.

והיום ר"ח אייר תשע"ב ראיתי דלא כתיב ביה בגאון מהרש"ם ז"ל ונעלם, כי מצאתי היום בספר תשובותיו ח"ה (סימן נ"ב ד"ה אכן עוד) שגם שם דן בענין זה אם הוחזק כפרן והביא דברי מהרי"ט וחכם צבי, וכתב: "ועיין

חידושי סוגיות

(כתובות י"ח ב', כ"ב א')

א. בענין אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש

[מנוחת שלום חי"א ס' נה]

מאדך. גילוי עריות ושפיכות דמים כדרכי דתניא רבי אומר כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה, וכי מה למדנו מרוצח מעתה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילו בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו ומקיש נערה המאורסה לרוצח מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור. רוצח גופיה מנא לן סברא הוא, דההוא דאתא לקמיה דרבא ואמר ליה אמר לי מרי דוראי זיל קטליה לפלגיא ואי לא קטלינא לך, אמר ליה לקטלון ולא תיקטול, מי יימר דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דהוא גברא סומק טפי עיין שם.

ומבואר באר היטב דעל אותן שלש עבירות חמורות, חייב האדם ליהרג ולא יעבור עליהן, ולא נאמר בהו אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש וכו'.

ונודעת חקירת גדולי האחרונים ז"ל בהא דחייב למסור נפשו על אותן שלשה עבירות החמורות הנ"ל אם גם באביזריהו דרבנן דאותן עבירות חייב להרג ולא לעבור, כגון שאומרים לכהן לבוא על החלוצה דאסורה לו מדרבנן, ואם לא יהרגוהו אם חייב למסור נפש על דא, ועיין בזה משנה למלך הלכות יסודי התורה (פ"ה ה"ז) והלכות אסורי ביאה (פ"ז ה"ז), וישועות יעקב יו"ד (סימן קנ"ז סק"ב), ודרכי תשובה שם (אות ה' ואות ז'), ושו"ת טוב

כתובות (י"ח ב') שנינו במשנה: "העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה, אבל אנוסים היינו קטנים היינו פסולי עדות היינו הרי אלו נאמנים", ובבבליא שם שנינו: "תנו רבנן אין נאמנים לפוסלו דברי רבי מאיר" וכו'.

ובתלמוד שם (י"ט א'): "אנוסין מאי טעמא, אמר רב חסדא קסבר רבי מאיר עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו יהרגו ואל יחתמו שקר. אמר ליה רבא השתא אילו אתו לקמן לאמלוכי אמרינן להו זילו חתמו ולא תתקטלון, דאמר מר אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים בלבד, השתא דחתמו אמרינן להו אמאי חתמיתו אלא טעמא דרבי מאיר כדרב הונא אמר רב וכו' עיין שם. ועיין רש"י תוספות ושיטה מקובצת.

ובמסכת סנהדרין (ע"ד א'): "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק נימנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים וכו', תניא רבי אליעזר אומר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכן נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שמונו חביב עליו מגופו לכן נאמר בכל

תחת כל עץ רענן שוחטי הילדים, ואמר רבי אלעזר מאי דכתיב ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד תנא דבי רבי ישמעאל לא תנאף לא תהא כך ניאוף בין ביד בין ברגל, ועיין במסכת כלה (פ"א ופ"ב), ובפסקי תוספות זבחים (אות נ"ד) כתוב שם: "בגדי כהונה לא מכפרי אגופי עבירה עצמה, אלא אמרצה מעות מידו לידה להסתכל בה, והמסתכל בעקיבה ובני עלי ששהו קיניהן, ועל העוסק ומלוה בריבית דדמי לשפיכת דמים דנוטל נשמתו, ועל המנאפים ביד" ע"ש.

ולבאורה שמע מינה דגם על אביזריהו דשלש עבירות החמורות חייב למסור נפש ומוטב תבקע כרסו דוק ועיין.

עוד בפתגמא דנא יש לעיין, שהרי להלבין פני חברו הוא מאביזריהו דשפיכות דמים כמפורש בבבא מציעא (נ"ח סע"ב), ולדעת רוב רבותינו הראשונים ז"ל חייב למסור נפש ויהרג ואל יעבור ולא ילבין פני חברו ברבים וכדכתיבנא במקומו בס"ד, ושמע מינה נמי דחייב ליהרג ולא יעבור אפילו על אביזריהו דשלשת עוונות החמורים, ועיין בזה שו"ת בנין ציון ח"א (סימן קע"ב), ושו"ת חבלים בנעימים ח"א (סימן י"ב), ולגאון רבי פינחס אפשטיין ז"ל בספרו מנחה חריבה סוטה (ד"נ סע"ד, ודס"א רע"ב, ודצ"ב ע"ב, ודקס"ד רע"ד) ושם בקונטרס מנחת זכרון שבסוף הספר (אות כ"ה ד"ג סע"א, ואות ל"ג ד"ה ע"ב), ועיין בדברי השרף הגאון מהרי"ל דיסקין ז"ל הנדפסים בקובץ "הר המור" (גליון ז' דף כ"ג אות י'), ובמה שכתבתי לפני רבות בשנים בקובץ התורני "אור הגנוז" (טבריה) דוק ועיין.

טעם ודעת יו"ד (מהדורה קמא סימן קצ"ב), ובחיבורי ויחי יעקב כת"י ח"ב (סימן ל"ה ד"ה ועיין) ע"ש, ובחיבורי נר יהודה (סימן כ"ב) ע"ש. [וראיתי לגאון רבי יהודה עייאש ז"ל בספרו שבט יהודה יו"ד (סימן ק"נ ס"ג ד"א סע"ב, דשמ"ט סע"א דפו"ח) שכתב: "**דודאי דבר פשוט הוא** דבאיסורין דרבנן במקום אונס ודאי יעבור ואל יהרג" וכו', אבל תמה אני על עצמי שהרי אינו פשוט כלל, עיין בכל המצויין לעיל וצ"ע].

ובס"ד אמרתי דלכאורה יש להביא ראיה מתלמוד ערוך והוא בנדה (י"ג ב'): "תא שמע דתניא רבי טרפון אומר יד לאמה תקצץ ידו על טבורו, אמרו לו והלא כריסו נבקעת אמר להן מוטב תבקע כריסו ואל ירד לבאר שחת".

ויש להבין מאי האי דאמר מוטב תיבקע כריסו, והרי אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש אלא דוקא אותם שלש עבירות החמורות, ומצאתי בספר ערוך לנר נדה (שם ד"ט ע"א) שהרגיש בזה וכה כתב: "ודוחק לומר כיון דאמרין בעון זה כאילו מביא מבול לעולם שוה לעבירות הללו דעריות ועבודה זרה שחטאו בהם דור המבול כדילפינן מכי השחית כל בשר דהרי על כרחין לא שוה לגמרי לעבירות הללו שיש בהם מיתת בית דין ובמזל" אין מיתת בית דין" עיין שם.

אבל להאמור אתי שפיר דלכולי עלמא מזל" הוא מאביזריהו דגילוי עריות ושפיכות דמים כדאמרו בנדה שם: "אמר רבי יוחנן כל המזל" חייב מיתה שנאמר וירע בעיני ה' אשר עשה וימת גם אותו, רבי יצחק ורבי אמי אמרי כאילו שופך דמים שנאמר הנחמים באלים

ב. בענין הפה שאסר הוא הפה שהתיר

[עדות ביעקב ח"ב סי' כג אות ד, עע"ש]

אמר מובטח אני בזה ש"מורה הוראה בישראל", ולא אמר מובטח אני "שיהיה תלמיד חכם בישראל", רק דקדק ואמר שיהיה "מורה הוראה", כי ההוראה תלויה בקדושת הפה.

ובדברי ישראל שם פרשת ויגש, האריך ביסוד זה שפה טהור וקדוש מקנה לבעליו שתהיה הלכה כמותו, והוסיף ראייה מדוד המלך ע"ה שהיה פה קדוש שהרוה לקב"ה בשירות ותשבחות, וזכה "למלכות פה", וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום כאומרם בסנהדרין (צ"ג ב') ע"ש.

ומבואר יסוד נורא שכל שפיו טהור וקדוש זוכה יותר לאמיתותה של תורה ונקבעת הלכה כמותו והוראת ההוראה תלויה בקדושת הפה, וכבר הארכתי מפי ספרים וסופרים בחיבורי שובי השולמית ח"ט (סימן א') על עוצם קדושת פיו הנוראה של התנא רבי יוסי ושהיה מופלג בזה למאוד מאוד עוד משחר טל ילדותו, כמפורש במדרש תהלים (פ"ג ס"ג), ובשבת (ק"ח ב') ושם בפירוש רש"י ז"ל ובדברי הרב המאירי ז"ל, עיין בדברינו שם באריכות וצרף לכאן.

ולפי זה מובן היטב מדוע לדעת רבים הלכה כרבי יוסי אף "נגד רבים", ומדוע הלכה כמותו "ברוב מקומות" ודוק היטב.

ובזה אני מסביר לעצמי מדוע התנא רבי יוסי זכה שמשמעין מילוי ועליו אומרים תמיד "כבר הורה זקן" כההיא דשבת (נ"א א') ויבמות (ק"ה ב') וסנהדרין (כ"ד א') שקדושת פיו הטהור גרמא ליה ודוק.

בתובות (כ"ב א') הפה שאסר הוא הפה שהתיר, וכתב הגה"צ אדמו"ר רבי ישראל ממודיץ ז"ל בספרו דברי ישראל כללי אוריתא (מערכת ה' דף ש"ב): "פירוש הוראת איסור והיתר תלוי בפה, הפה הוא שאסר הפה הוא שמתיר, והיינו כמו שאמר אא"ז [הגה"ק רבי יחזקאל מקוזמיר] זצוק"ל למורה הוראה אחד הנה מצינו בשלחן ערוך שמרן המחבר ז"ל מתיר, ובא אחר כך הרמ"א ז"ל ואומר ויש אוסרין וכן היא הלכה, נמצא חלילה שמרן המחבר ז"ל אכל טריפות חס להזכיר.

אלא כשאמר מרן המחבר ז"ל בפיו הקדוש מותר היה באמת מותר וכשר בלי נדנוד איסור חלילה, ואחר כך כשבא הרמ"א ז"ל ואמר בפיו הקדוש יש אוסרין הוא באמת איסור גמור, ואם כן היא שהכל תלוי באמירת הפה יש ללמוד מזה איך שצריך המורה הוראה בישראל לשמור פיו בקדושה ובטהרה עד כאן לשונו ודפח"ח.

וזהו שאנחנו רואים שיש גדול בתורה, ובא אחר שאינו כל כך גדול כמוהו - ומכון הלכה לאמיתו יותר ממנו, והוא מפני שפיו שלו הוא פה טהור ומקודש יותר והוראת איסור והיתר תלוי בקדושת הפה, כי הפה הוא שאסר והפה הוא שמתיר כנ"ל, ועיין בדברינו באורך בפרשת (ויגש דף רע"ג) על דברי רש"י ז"ל גושנה שמשם הוראה יוצאה.

ושם בהגהה כתוב לאמר: "וכן מצינו במסכת פסחים (ג' ב') בהני תרי תלמידי דהו קמיה דהלל [או דרבי] חד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה, וחד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ומוסקין בטומאה,

אינו יכול לנהוג אורחות חיים בלא ספרי המשנה ברורה וכף החיים שזכו להיות מראשי המדברים בענייני אורח חיים ועל פיהם יתנהגו, עד כאן מדברי דודינו הגדול.

ולפי דרכו פירשנו מאמר החכם מכל אדם בספר משלי (כ"א כ"ח) "ואיש שומע - לנצח ידבר", והכוונה איש אשר בחייו אינו אלא בבחינת שומע בלבד ולא בבחינת מדבר, הוא הוא שיזכה לנצח לדבר על ידי שבכל הדורות יעמיקו ויחזרו על דברי תורתו וילמדו במשנתו ושפתיו דובבות בקבר.

וראיתי בביאור רבינו הגדול הגר"א זצ"ל למשלי שם שכתב שאיש שומע יזכה בשכר זה שלנצח ידבר "שינהיג את כולם" ודבור מלשון הנהגה, כמו דבר אחד לדור (סנהדרין ח' ב') ודוק.

ולחאמור כאן יובן במשנה עומק ותוקף, שאיש שומע לנצח ידבר, דהיינו לשון דבר "מנהיג", שתקבע הלכה כמותו ועל פיו ינהגו, כיון "שהפה שאסר הוא הפה שהתיר", וכמשנ"ת היטב דוק והבן.

והנה בהקדמה לספר ישמח ישראל על התורה (דף ה') שחיבר מו"ז הגאון בעל כף החיים זצ"ל, שזכינו בחסד האל ב"ה להוציאו לאור בשנת תשמ"ט לפ"ק, כך כתבנו: "וכאן המקום לכתוב את אשר שמענו מאת מעלת כבוד דודינו הגאון הגדול רבי יהודה צדקה (שליט"א) זצ"ל ראש ישיבת פורת יוסף יכב"ץ, שאמר ששני הצדיקים מדור שלפנינו ששמרו על לשונם ולא דברו בחיים חיותם - הרי הם מדברים לאחר מיתה בלא הרף והפסק, והם מרנא ורבנא **החפץ חיים** זצוק"ל, וזקננו הסבא קדישא **הכף החיים** זצוק"ל.

רבינו החפץ חיים זצוק"ל שבטוהר פיו וקדושתו היה כמלאכי רום והמפורסמות אין צריך ראייה, וזכה שחיבורו משנה ברורה על השלחן ערוך נלמד בכל יום תמיד בכל תפוצות ישראל בלי הפסק, וכמוהו ממש זקנינו הסבא קדישא זצוק"ל שהיה מפורסם בפה קדוש וטהור ומצויין במידת השתיקה עד להפליא, ואף חיבורו כף החיים על השלחן ערוך נתפרסם ונלמד תדיר ותמיד בכל העולם כולו, ואפשר לומר שהאיש היהודי